

KENTSEL KIRILGANLIK HARİTASI:

Malatya Örneğinde
Kamusal Hizmetlere Erişim
ve Mekansal Eşitsizlik

BİDGE Yayınları

**KENTSEL KIRILGANLIK HARİTASI: Malatya Örneğinde
Kamusal Hizmetlere Erişim ve Mekânsal Eşitsizlik**

Yazar: ZEHRA KURT

ISBN: 978-625-372-892-2

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 20.12.2025

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

İçindekiler

GİRİŞ	7
BİRİNCİ BÖLÜM	9
Kent Nedir ve Neyi Temsil Etmektedir?	9
Yerel Hizmetler: Günlük Hayatın Görünmeyen Altyapısı	11
Mekânsal Farklılaşma: Kentte Birlikte ama Ayrı Yaşamak	13
Kentsel Mekânda Sınıfsal ve Kimliksel Ayrışma.....	15
İKİNCİ BÖLÜM.....	20
Kent Kuramlarında Mekânsal Ayrışma ve Hizmet Eşitsizliği ...	20
Doğal Alanlardan Hizmetlere: Chicago Okulu'nun Mekânsal Okuması	21
Yer Seçimi, Piyasa ve Kentte Ayrışma.....	23
Eleştirel Kentsel Kuramlarda Mekânsal Farklılaşma.....	26
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	30
Türkiye'de Kentleşme, Yerel Hizmetler ve Mekânsal Dönüşüm	30
Osmanlı Devleti'ndeki Kentleşme Sürecine ve Yerel Hizmetlere Bakış.....	30
1923-1950 Döneminde Türkiye'de Kentleşme ve Yerel Hizmetler	33
1950-1980 Döneminde Kentleşme ve Yerel Hizmetlerin Mekânsal Sonuçları	35

1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Kentleşme ve Yerel Hizmetler	37
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	41
Mekânsal Farklılaşma ve Yerel Hizmetler: Kentte Eşitsizliğin Gündelik Yüzü	41
Eğitim Hizmetleri ve Mekânsal Farklılaşma	41
Sağlık Hizmetleri ve Mekânsal Eşitsizlik	43
Ulaşım Hizmetleri ve Kentte Erişim Sorunu	43
Altyapı Hizmetleri ve Kentsel Yaşam Kalitesi.....	44
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	46
Sanayi Öncesi Kentlerde Yerel Hizmetler.....	46
Sanayi Sonrası Dönemde Yerel Hizmetler ve Mekânsal Farklılaşma.....	49
Cumhuriyet’ten Günümüze Yerel Hizmetlerin Mekânsal Farklılaşması	51
ALTINCI BÖLÜM.....	54
Deprem Öncesi Malatya: Kentsel Yapının Mekânsal Okuması ...	54
Malatya’nın Tarihsel ve Toplumsal Gelişim Çizgisi: Konum, Ulaşım, İklim ve Kentsel Sıkışma.....	54
Yerel Hizmetlerin Değişim Çizgisi ve Kentsel Kaynakların Yönü: “Çevreyolunun Altı–Üstü” Ayrımının Üretilişi.....	56
Malatya’da Toplumsal ve Ekonomik Yapının Mekânda Konumlanması: Kent-Kır Sürekliliği ve Sınıfsal Ayrışmanın Mekânsal İzleri.....	58

Mahalleler Üzerinden Malatya'yı Okumak: Turgut Özal–Kernek–Melekbaba Üçgeninde Sosyo-Mekânsal Ayrışma.....	60
Turgut Özal Mahallesi: Yeni Prestij Aksı ve Güvenlikli–Lüks Yaşamın Kuruluşu	60
Kernek Mahallesi: Merkezîlik, Orta Sınıfın Yerleşimi ve Dönüşen Kentsel Gündelik Hayat	61
Melekbaba Mahallesi: Dezavantajlı Alan, Düşük Eğitim–Gelir Profili ve Kırılğanlıklar	62
Deprem Öncesi Malatya’da Mekânın “Eşikler” Üzerinden Okunuşu	63
YEDİNCİ BÖLÜM.....	64
Turgut Özal, Kernek ve Melekbaba Mahallelerinin Aldıkları Yerel Hizmetler ve Oluşan Mekânsal Farklılaşma	64
Turgut Özal Mahallesi’nde Yerel Hizmetler ve Mekânsal Farklılaşma.....	65
Kernek Mahallesi’nde Yerel Hizmetler ve Mekânsal Farklılaşma	67
Melekbaba Mahallesi’nde Yerel Hizmetler ve Mekânsal Farklılaşma.....	68
Malatya’nın Kırılğanlık Haritası	71
Hizmet Eşitsizlikleri Ne Tür Kırılğanlıklar Üretiyor?	71
Deprem Öncesi Yapı Bize Ne Söylüyor?	72
Mekânsal Eşitsizliklerin Afetle İmtihanı.....	73
Kırılğanlığın Mekânsal Haritası	74
Kentler Sadece Afetle Değil Eşitsizliklerle de Yıkılır	74

Yerel Yönetimler için Dersler	75
Kentsel Hizmet Planlamasında Eşitlik Meselesi.....	76
Malatya'dan Türkiye Kentlerine Notlar.....	76
Sonuç Yerine: Kent, Hak ve Görünmeyen Eşitsizlikler	77
KAYNAKÇA	79
YAZAR HAKKINDA.....	89

GİRİŞ

Kentin gündelik hayatın sıradan ve doğal zemini olduğu yönündeki kabullerin aksine, bu çalışma kentsel mekânın tarihsel, siyasal ve toplumsal müdahalelerle şekillendiğı varsayımı üzerine temellenmektedir. Çalışmada, kenti betimleyen bir anlatı sunmaktan ziyade, kentsel mekânın nasıl üretildiğı ve bu üretim sürecinin kimler için olanaklar, kimler içinse kırılğanlıklar oluşturduğu görünür kılınmaktadır.

Çalışmanın uygulama verileri için örnek kent olarak belirlenen Malatya, hızlı kentleşme, merkez-çeper ayrışması ve planlama sorunlarının iç içe geçtiğı bir kent profili sunması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca Malatya sadece yerel bir örnek olarak değil; Türkiye kentlerinde yaygın biçimde gözlemlenen yapısal sorunların somutlaştığı bir mekân olarak da dikkat çekmektedir. Bu yönüyle Malatya örneğinde yapılan analizler, yerel bir anlatının ötesine geçerek daha geniş bir kentsel eşitsizlik tartışmasına zemin hazırlamaktadır.

Çalışmanın temel kavramlarından biri olan kırılğanlık, kentsel mekânın üretim biçimiyle doğrudan ilişkili olup süreklilik gösteren bir yapıya işaret etmektedir. Özellikle afetler, kırılğanlıkların nedeni değil, var olan eşitsizlikleri görünür kılan eşikler olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, kentlerin neden aynı riskler karşısında farklı sonuçlar ürettiğini anlamayı mümkün kılmakta; yerel hizmetlerin sürekliliğı, erişilebilirliğı ve mekânsal dağılımını bu tartışmanın merkezine yerleştirmektedir.

Genel çerçevesi belirtilen bu çalışma, “kent, mekân ve yerel hizmetler” ekseninde şekillenen kuramsal ve ampirik literatüre üç düzeyde katkı sunmaktadır. İlk olarak, yerel hizmetleri teknik bir alan olmaktan çıkararak eşitsizlik ve kırılğanlık tartışmalarıyla ilişkilendirmektedir. İkinci olarak, mekânsal farklılaşmayı gündelik hayat pratikleri üzerinden ele alarak kentteki eşitsizliklerin somut

görünümlerini ortaya koymaktadır. Üçüncü olarak ise Malatya örneği üzerinden Türkiye kentlerine dair karşılaştırmalı bir düşünme zemini oluşturmaktadır. Çalışma bulguları, kentte yaşamın örgütlenme biçimlerini ve kırılگانlıkların üretim süreçlerini anlamaya yönelik önemli çıkarımlar ortaya koymaktadır. Konuyla ilgili yürütülecek yeni çalışmalara teorik ve pratik çerçevede katkı sunması beklenen bu çalışma boyunca cevabı aranan temel soru şudur:

Kent kimin için vardır ve kimler için kırılğandır?

BİRİNCİ BÖLÜM¹

Kent Nedir ve Neyi Temsil Etmektedir?

İnsanların bir arada yaşadığı yerleşim alanı olarak kent, toplumsal ilişkilerin kurulduğu, dönüştüğü ve yeniden üretildiği bir yaşam biçimini ifade etmektedir. Bu nedenle kent, insanı ve toplumu konu alan birçok disiplinin araştırma alanı içine girmiştir. Kent üzerine çalışan araştırmacılar, kenti kendi ölçütleri doğrultusunda tanımlamış; kimi fiziksel özellikleri, kimi toplumsal yapıyı, kimi ise ekonomik ilişkileri merkeze almıştır. Bu durum, kent kavramına ilişkin tanımların çeşitlenmesini kaçınılmaz kılmıştır.

Keleş'e (2012: 75) göre kent, tarımsal faaliyetlerin sınırlı olduğu, nüfusun yoğunlaştığı ve barınma, çalışma, ulaşım, dinlenme ve eğlenme gibi toplumsal gereksinimlerin karşılandığı yerleşim birimidir. Bu tanımda kent, kırsal alanla karşıtlık içinde ele alınmakta; nüfus yoğunluğu ve ekonomik faaliyet türü temel belirleyiciler olarak öne çıkmaktadır. Tekeli (2011: 70) ise kenti, tarım dışı üretime dayalı ekonomik yapısı, gelişmiş iş bölümü ve uzmanlaşma düzeyiyle tanımlamakta; kentsel topluluğu, farklı

¹ Bu çalışma, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı bünyesinde hazırlanmış olan “Kentsel Mekânda Yerel Hizmetlerin Farklılaşması (Malatya Kenti Örneğinde Bir İnceleme)” başlıklı yüksek lisans tezinin güncellenmiş, genişletilmiş ve gözden geçirilmiş versiyonudur.

toplumsal grupların bir arada yaşadığı yoğun yerleşimler olarak değerlendirilmektedir.

Kent tanımlarının farklılaşmasının temel nedenlerinden biri, kentin tarihsel süreç içerisinde değişen işlevler üstlenmiş olmasıdır. Tarihsel olarak bakıldığında nüfus yapısı, pazar yerlerinin varlığı, yönetsel örgütlenme ve vergi mükelleflliği gibi unsurlar kent tanımlarında belirleyici olmuştur (Bulut ve Kara, 2011: 2). Ancak kent, her dönemde aynı işlevlere sahip olmamış; sanayi öncesi dönemde ticaret ve yönetim merkezi olarak şekillenirken, Sanayi Devrimi ile birlikte üretimin mekânı haline gelmiştir. Bu dönüşüm, kentin hem fiziksel yapısını hem de toplumsal ilişkiler ağını derinden etkilemiştir. Kaygalak'a (2008: 32) göre kenti anlamak, onu belirli bir toplumsal formasyon ve üretim tarzı çerçevesinde ele almayı gerektirmektedir. Kent, toplumsal süreçlerden bağımsız bir yapı değil; aksine tarihsel olarak özgül üretim ilişkilerinin mekânsal bir ifadesidir (Sert vd., 2005: 102).

Kent kavramına ilişkin tanımların çeşitlenmesinin bir diğer nedeni, kentin disiplinler arası bir olgu olmasıdır. Kamu yönetimi, ekonomi, coğrafya, mimarlık, mühendislik, sosyoloji ve tarih gibi alanlar kenti farklı yönleriyle ele almakta; her disiplin kendi ilgi alanı doğrultusunda kente anlam yüklemektedir (İşbir, 1991: 3). Ancak yönetsel sınırları ya da nüfus ölçütünü esas alan tanımlar, kentsel nitelik kazanmış bazı yerleşimleri açıklamakta yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle birçok ülkede kent-kır ayrımında karma ölçütler kullanılmaktadır (Keleş, 2012: 105-106).

Kenti toplumsal ilişkiler bağlamında ele alan klasik kuramcılar da kavramın farklı boyutlarını vurgulamıştır. Durkheim kenti iş bölümü ve dayanışma kavramlarıyla ilişkilendirirken Weber kenti siyasal ve ekonomik örgütlenme biçimi üzerinden değerlendirmektedir. Weber'e (2003: 105) göre bir yerleşimin kent olabilmesi için pazar, hukuki düzen ve güvenliğin sağlandığı siyasal

bir yapının varlığı gereklidir. Pirenne ise kentin gelişimini ticaret ve sanayi faaliyetleriyle ilişkilendirerek ekonomik boyutu öne çıkarmaktadır (Pirenne, 2010: 103).

Modern kent kuramlarında ise kent, kolektif tüketimin mekânı olarak ele alınmaktadır. Castells'e (1997: 210) göre kent, emeğin yeniden üretimi için gerekli olan kolektif tüketim alanlarının yoğunlaştığı bir sistemdir. Konut, eğitim, sağlık ve ulaşım gibi hizmetler, kentsel yaşamın sürdürülebilirliği açısından temel öneme sahiptir. Şengül (2001: 4) de kenti, toplumsal ilişkilerin basit bir yansıması olarak değil, bu ilişkilerin kurucu unsurlarından biri olarak değerlendirmekte; kentsel mekânı, toplumsal süreçlerin şekillendiği bir alan olarak ön plana çıkarmaktadır.

Tüm bu yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, kentin tek bir tanıma indirgenemeyecek kadar çok boyutlu bir olgu olduğu görülmektedir. Kent, hem bir yaşam alanı hem de sürekli bir toplumsal pratik olarak varlık göstermektedir. Bu çalışmada da kent, fiziksel bir yerleşme biçiminin yanında toplumsal ilişkilerin, eşitsizliklerin ve kentsel hizmetlerin mekânsal olarak üretildiği dinamik bir yapı olarak ele alınmaktadır.

Yerel Hizmetler: Günlük Hayatın Görünmeyen Altyapısı

Kent yaşamı, konutlardan, sokaklardan ya da kamusal mekânlardan ibaret değildir. Günlük hayatın sürekliliğini sağlayan, çoğu zaman fark edilmeden kullanılan ancak yokluğunda kent yaşamını durma noktasına getiren bir hizmetler bütünü bulunmaktadır. Bu doğrultuda yerel hizmetler, kentte yaşayan bireylerin gündelik yaşamlarını sürdürebilmeleri için zorunlu olan bu altyapıyı oluşturmaktadır.

Yerel hizmetler, genel olarak “mahalli müşterek nitelikteki” hizmetler olarak tanımlanmaktadır. Tekeli'ye (2009: 5) göre yerel hizmetler; temizlik, itfaiye, kent içi ulaşım, su, kanalizasyon gibi

yerel halkın ortak ihtiyaçlarına yanıt veren ve günlük yaşamla doğrudan ilişkili olan hizmetlerdir. Bu hizmetler, kentte asgari yaşam standartlarının oluşturulmasını ve sürdürülmesini sağlamaktadır.

Yerel hizmetlerin kapsamı, teknik altyapı hizmetleriyle sınırlı değildir. IULA-EMME ve TOK 'ye (1994: 11) göre yerel hizmetler, bir bölgede yaşayan topluluğun ortak ihtiyaçlarının karşılanmasına, ekonomik ve kültürel gelişimine ve refahına yönelik tüm yerel işleri içermektedir. Bu yönüyle yerel hizmetler, bireysel yaşam koşullarını aşan, toplumsal bütünlüğü ve ortak yaşamı doğrudan etkileyen bir niteliğe sahiptir.

Yerel hizmetlerin tanımlanmasında temel sorunlardan biri, hizmetlerin ölçeğiyle ilgilidir. Bazı kamu hizmetleri hem ulusal hem de yerel düzeyde sunulabilmektedir. Örneğin bayındırlık hizmetleri, baraj ve otoyol gibi büyük ölçekli yatırımlar söz konusu olduğunda ulusal bir nitelik taşırken; aynı hizmetler kentsel alan içinde yürütüldüğünde yerel hizmet kapsamında da değerlendirilmektedir ( zg l, 2011: 9-10). Bu durum, yerel ve ulusal hizmetler arasında kesin sınırlar çizmenin güçlüğünü ortaya koymakta ve yerel kamu hizmetleri ile kentsel hizmetler arasındaki ayrımın önemini de göstermektedir.

Kentsel hizmetler, yerel kamu hizmetlerinin bir alt kümesini oluşturmakla birlikte “ lek, maliyet ve örgütlenme” açılarından daha karmaşık bir yapı sergilemektedir. Örneğin  p toplama hizmeti mahalle ölçeğinde başlasa da, atıkların taşınması, depolanması ve dönüştürülmesi gibi süreçler, kentsel ölçekte planlama ve büyük yönetsel kapasite gerektirmektedir. Benzer şekilde su ve kanalizasyon hizmetleri, sadece dağıtım aşamasıyla sınırlı kalmayıp baraj yapımı ve altyapı yatırımları gibi daha geniş ölçekli süreçleri de içermektedir ( zg l, 2011: 10).

Belediye olarak adlandırılan kent yönetimlerinin ortaya çıkışı da büyük ölçüde bu hizmet gereksinimleriyle ilişkilidir. Kentte yaşayan bireylerin hizmetleri farklı aktörlerden temin etmeye çalışması, hem maliyetleri artırmakta hem de kentte asgari yaşam koşullarının sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Raymond'a (1995: 123) göre yerel hizmetlerin kent yönetimleri tarafından üstlenilmesinin temel nedenlerinden biri, kaynak savurganlığını önlemek ve kentte ortak bir yaşam zemini oluşturmaktır. Yerel yönetimler bu yönüyle kentte toplumsal düzenin ve eşitliğin sağlanmasında da kritik bir rol üstlenmektedir.

Yerel hizmetlerin kentsel alanda sunulması, kırsal alanlara kıyasla daha yüksek maliyetler gerektirmektedir. Kentsel alanlarda toprakların sınırlı olması, altyapı yatırımlarının daha karmaşık ve pahalı hale gelmesine yol açmaktadır. Yeraltı ulaşım sistemleri gibi yüksek teknoloji ve bütçe gerektiren yatırımlar, kentsel hizmetlerin maliyet boyutunu daha da artırmaktadır (Özgül, 2011: 11). Bunun yanında kentsel yaşam tarzının çeşitlenmesine paralel olarak parklar, yeşil alanlar ve sosyal donatı alanları gibi kentlere özgü hizmet türleri ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede yerel hizmetler, teknik bir hizmet alanı olarak değil; kentsel yaşamın niteliğini belirleyen, toplumsal eşitsizlikleri görünür kılan ve mekânsal farklılaşmaları derinleştirebilen bir yapı olarak ele alınmalıdır. Yerel hizmetlerin kent mekânında nasıl dağıldığı, kimlerin bu hizmetlere ne ölçüde erişebildiği ve hizmet sunumundaki farklılıklar, kentsel eşitsizliklerin en somut göstergelerinden biri haline gelmektedir.

Mekânsal Farklılaşma: Kentte Birlikte ama Ayrı Yaşamak

Farklı toplumsal grupların bir arada yaşadığı mekânlar olarak düşünülmesine karşın kentler, çoğu zaman mekânsal açıdan eşitlikçi bir dağılım sunmamaktadır. Kent mekânı, toplumsal ilişkilerle

birlikte şekillenirken; bu ilişkilerin yarattığı eşitsizlikler de mekânsal biçimler aracılığıyla görünür olmaktadır. Bu bağlamda mekânsal farklılaşma, kentsel yaşamın temel dinamiklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mekânsal farklılaşma, “bölünme, parçalanma ya da ayrımlaşma” gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Keleş’e (1998: 21) göre mekânsal farklılaşma, “belirli insan gruplarının yasalara, toplumsal baskılara ya da yerleşik normlara bağlı olarak kent mekânında birbirlerinden ayrı alanlarda yaşamasıdır.” Saltman (1991: 1) ile Calder ve Greenstein (2001: 4) ise mekânsal farklılaşmayı, farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip grupların belirli coğrafi alanlarda yoğunlaşması olarak tanımlamaktadır. Mekânsal farklılaşma, toplumsal sınıfların statü farklarının kent mekânında üst ve alt düzeyde alanlar şeklinde somutlaşmasıyla ortaya çıkmaktadır (Akt. Firman, 2005: 1).

Kent mekânında farklılaşma, toplum ve mekân arasındaki diyalektik ilişkinin bir sonucudur. Erder’e (2006: 36) göre mekânsal farklılaşma, aynı işleve sahip ekolojik birimlerin belirli alanlarda yoğunlaşması sonucu ortaya çıkan ayrılmış mekânların oluşum sürecidir. Bu süreçte mekân, toplumsal ilişkilerin pasif bir yansıması olmaktan çıkarak bu ilişkilerin yeniden üretildiği aktif bir alan haline gelmektedir.

Weber (2003: 49), mekânsal farklılaşmanın bireylerin gelir düzeyi, meslek, toplumsal statü, alışkanlıklar ve yaşam tarzları gibi faktörlere bağlı olarak kent içindeki yerleşim alanlarını tercih etmeleriyle ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu tercih her zaman özgür bir seçim anlamına gelmemektedir. Özellikle alt gelir grupları açısından mekânsal konumlanış, çoğu zaman ekonomik zorunlulukların bir sonucu olarak şekillenmektedir. Bu durum, kentsel yoksulların kent merkezine yakın ancak fiziksel ve sosyal açıdan dezavantajlı alanlarda yoğunlaşmasına yol açmaktadır.

Balbo (1993: 2728), mekânsal farklılaşmanın temel nedenleri arasında hızlı kentsel nüfus artışı ve planlamanın bu artışa ayak uyduramamasını göstermektedir. Kırdan kente göçle birlikte artan konut, altyapı ve kentsel hizmet taleplerinin eş zamanlı ve eşit biçimde karşılanamaması, kent içinde belirli alanların avantajlı, belirli alanların ise dezavantajlı konumlara sürüklenmesine neden olmaktadır. Bu durum, mekânsal farklılaşmanın yalnızca konut alanlarıyla sınırlı kalmayıp, kentsel hizmetlerin dağılımında da belirleyici bir rol oynamasına yol açmaktadır.

Kentsel mekânda farklılaşma, her zaman bilinçli tercihlerle gerçekleşmemektedir. Schelling (2004: 488), bazı durumlarda bireysel tercihlerle benzer yaşam standartlarına sahip grupların bir arada yaşama eğilimi gösterdiğini belirtirken; Bıçkı (2011: 363), ekonomik temelli mekânsal farklılaşmanın çoğu zaman dezavantajlı grupların işsizlik, düşük eğitim düzeyi, sosyal dışlanma ve yetersiz kamu hizmetlerine erişim gibi nedenlerle benzer alanlarda yoğunlaşmasıyla ortaya çıktığını vurgulamaktadır.

Bu çerçevede mekânsal farklılaşma; etnik kimlik, sınıfsal konum, gelir düzeyi ve yaşam tarzı gibi unsurların kent mekânında ayrılmış biçimde var olması şeklinde özetlenebilir. Kentte birlikte yaşama durumu, mekânsal açıdan bakıldığında çoğu zaman “yan yana ama ayrı” bir yaşam pratiğine dönüşmektedir. Bu ayrışma, kentsel hizmetlere erişim, yaşam kalitesi ve toplumsal kırılganlıklar açılarından bir eşitsizlik alanı oluşturabilmektedir.

Kentsel Mekânda Sınıfsal ve Kimliksel Ayrışma

Kent mekânı, toplumsal ilişkilerin üretildiği/yeniden üretildiği bir alan olarak, sınıfsal ve kimliksel farklılıkların en görünür biçimde ortaya çıktığı mekânsal düzlemlerden biridir. Çünkü kentler, çoğu zaman homojen bir yapıdan ziyade hiyerarşik ve katmanlaşmış bir mekânsal düzeni kapsamaktadır. Bu nedenle

kentsel mekânda ortaya çıkan farklılaşmaların fiziksel, sınıfsal ve kimliksel boyutlarıyla ele alınması gerekmektedir.

Kentsel mekânda sınıfsal farklılaşma, üretim ilişkileri ve toplumsal tabakalaşma süreçleriyle doğrudan ilişkilidir. Kaygalak'a (2008: 21) göre mekân üretimi, hem coğrafi ve doğal koşulların hem de toplumsal dinamiklerin belirleyiciliği altında şekillenmektedir. Bu süreçte gelir düzeyi, meslek, eğitim ve statü gibi unsurlar, bireylerin kent içindeki konumlanışını belirleyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Lefebvre'ye göre (Akt. Harvey, 2002: 170) kentsel mekân, toplumsal üretimin bir sonucudur ve toplumsal tabakalar arasındaki ilişkiler, mekânın üretim biçimini doğrudan etkilemektedir.

Sınıfsal farklılaşma, özellikle hızlı kentleşme süreçlerinin yaşandığı toplumlarda daha belirgin hale gelmektedir. Kurtuluş'a (2005: 89) göre mekânsal farklılaşma, zengin ile yoksulun farklı alanlarda yaşamasından ibaret değildir; maliyetini tüm kentlilerin ödediği kentsel gelişme süreçlerinden belirli sınıfların yararlanması, mekânsal farklılaşmayı aynı zamanda bir sosyal adalet sorunu haline getirmektedir. Bu bağlamda kentsel mekân, farklı gelir gruplarının eşitsiz biçimde konumlandığı bir yapı üretmektedir.

Kent tarihine bakıldığında, mekânsal ve toplumsal farklılaşmanın yeni bir olgu olmadığı görülmektedir. Kurtuluş'a (2003: 75) göre kentler, ortaya çıktıkları ilk dönemlerden itibaren toplumsal tabakalaşmayı mekâna yansıtan yerleşim alanları olmuştur. Sanayi toplumlarıyla birlikte sermayenin mekânsal hareketliliğinin artması, bu farklılaşmayı daha görünür ve derin bir hale getirmiştir. Mingione'a göre (Akt. Erder, 2002: 27) sermaye birikiminin mekânsal sonucu, toplumsal ilişkilerin kent mekânında farklı biçimlerde dağılmasıdır. Konut, sağlık, eğitim ve ulaşım gibi temel hizmetlere erişim, bu farklılaşmanın en somut göstergeleri arasında yer almaktadır (Doğan, 2001: 102–103).

Kentsel mekânda sınıfsal ayrışmanın tarihsel örneklerinden biri, Engels'in Manchester gözlemleridir. Engels (1994: 100), kentin mahallelerinin sınıfsal temelde birbirinden ayrıldığını ve varlıklı kesimlerin yoksul mahallelerle neredeyse hiç karşılaşmadan kentte yaşamlarını sürdürebildiklerini belirtmektedir. Bu durum, mekânsal ayrışmanın toplumsal mesafeyi derinleştiren bir süreç olduğunu göstermektedir. Harvey'e (2003: 187) göre de kentlerin farklılaşmış mekânlar üretmesi, sermaye birikim süreçlerinin kaçınılmaz bir sonucudur.

Mekânsal farklılaşma, yalnızca sınıfsal boyutla sınırlı kalmamakta; kimlik temelli ayrışmaları da içermektedir. Firman'a (2005: 1) göre mekânsal farklılaşma, etnik köken, din, dil ve toplumsal cinsiyet gibi kimlik unsurlarıyla da ilişkilidir. Kent mekânında kimliğe dayalı farklılaşma, "öteki" olarak tanımlanan grupların belirli alanlarda yoğunlaşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Erder'e (2006: 35) göre bu mekânlar yalnızca farklılık üretmez; aynı zamanda bir hiyerarşi de temsil etmektedir.

Kimliksel ayrışmanın en belirgin örneklerinden biri etnisite temelli mekânsal farklılaşmadır. Tarihsel olarak farklı toplumlarda etnik kimlikleri ve yaşam tarzları nedeniyle mekânsal dışlanmaya maruz kalmış gruplar bulunmaktadır. Etnik kimlik; dil, din, kültürel pratikler ve yaşam tarzı gibi unsurlarla birlikte mekânda somutlaşmakta ve bu durum toplumsal dışlanmayı derinleştirmektedir (Erder, 2006: 62). Amerika ve Avrupa kentlerinde yapılan çalışmalar da etnik kimliğe dayalı mekânsal farklılaşmanın kent politikaları ve ekonomik yapı ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Fainstein, 1993; Farley, 1987; Phillips, 1998; Van Kempen vd., 2002).

Kimliğe dayalı mekânsal ayrışmanın bir diğer boyutu toplumsal cinsiyet üzerinden şekillenmektedir. Alkan'a (2000: 11) göre sanayileşme süreciyle birlikte kentlerde çalışma alanları erkek

mekânları, konut alanları ise kadın mekânları olarak kodlanmış; bu durum kadınların kamusal alana katılımını sınırlandırmıştır. Alkan'ın (2007) yerel yönetimler ve cinsiyet üzerine yaptığı çalışmalar, kadınların kentte görünmez bir konuma itildiğini ve kentsel hizmetlere erişimde dezavantajlı bir konumda olduklarını göstermektedir. Buckingham (2010: 59), kadınların kenti eşit biçimde kullanabilmeleri için güvenli çevre, kamusal altyapı ve karar alma süreçlerine katılımın zorunlu olduğunu vurgulamaktadır.

Birinci bölümde ortaya konulan kavramsal çerçeve, kentteki mekânsal farklılaşma ve hizmet eşitsizliğinin tek bir nedene indirgenemeyeceğini göstermektedir. Toplumsal yapı, ekonomik ilişkiler, kültürel dinamikler ve yönetsel kararlar, kent mekânını birlikte şekillendirmektedir. Bu süreçlerin kesişim noktasında bulunan yerel hizmetler, eşitsizliklerin mekânsal görünümünü oluşturmaktadır. Bir diğer ifadeyle yerel hizmetler, kent yaşamının sürekliliğini sağlayan, gündelik hayatın çoğu zaman fark edilmeyen ancak yokluğunda kentli yaşamı doğrudan etkileyen temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hizmetlerin sunum biçimi, kapsamı ve mekânsal dağılımı, kentteki yaşam kalitesini belirlemenin ötesinde, toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesine ya da azaltılmasına doğrudan etki etmektedir. Bölümde yer verilen teorik değerlendirmelere göre, gelir düzeyi, statü, etnik kimlik ve toplumsal cinsiyet gibi demografik unsurlar kent mekânında ayrıışmış yaşam alanları üretmekte; bu ayrışma kentsel hizmetlere erişimi ve yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. Söz konusu sonuçlar, kentteki mekânsal farklılıkların eşitsizlik ve hiyerarşı üreten bir yapıya sahip olduğu boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Sonuç olarak, mekânsal farklılaşma kavramı üzerinden yapılan tartışmalar, kentte birlikte yaşama durumunun her zaman eşit koşullara karşılık gelmediğini göstermektedir. Kent mekânı, sınıfsal konumlar, kimlikler ve yaşam tarzları doğrultusunda ayrışmakta; bu ayrışma, kentsel hizmetlere erişimde belirgin eşitsizlikler

retmektedir. Sınıfsal ve kimliksel ayrışma, mekânsal farklılaşmanın yalnızca bir sonucu değil, aynı zamanda onu sürekli yeniden üreten bir mekanizma olarak işlemlmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

Kent Kuramlarında Mekânsal Ayrışma ve Hizmet Eşitsizliği

Kent kuramları, kent mekânında gözlemlenen farklılaşmaları betimlemekte; bu farklılaşmaların ardındaki toplumsal, ekonomik ve siyasal süreçleri açıklamaktadır. Sanayileşme süreciyle birlikte kırdan koparak üretimin ve sermaye birikiminin merkezi haline gelen kent, araştırmacıların dikkatini mekân-toplum ilişkisi üzerine yoğunlaştırmasına yol açmıştır. Bu bağlamda geliştirilen kuramlar, kentin nasıl örgütlendiğini, toplumsal grupların mekânda nasıl konumlandığını ve hizmetlerin neden eşitsiz biçimde dağıldığını anlamaya yönelik farklı açıklamalar sunmaktadır.

Bu bölümde kentleşme teorileri, mekânsal ayrışma ve yerel hizmetler arasındaki ilişki bağlamında ele alınmaktadır. Chicago Okulu’nun ekolojik yaklaşımından neo-klasik yer seçimi teorilerine, eleştirel kent kuramlarından sermaye ve mekân ilişkisini merkeze alan yaklaşımlara kadar uzanan bu kuramsal çerçeve, “kentte eşitsizlik nasıl üretilir?” sorusu etrafında tartışılmaktadır. Amaç, kuramları kronolojik ya da ansiklopedik bir biçimde aktarmak değil; bu kuramların, kentte mekânsal farklılaşma ve hizmet eşitsizliğini nasıl açıkladığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda ilk olarak, kent mekânındaki farklılaşmayı “doğal süreçler” üzerinden açıklayan Chicago Okulu’nun yaklaşımına yer verilmiştir.

Doğal Alanlardan Hizmetlere: Chicago Okulu’nun Mekânsal Okuması

Kent mekânında farklılaşmayı sistematik biçimde ele alan ilk kuramsal yaklaşım, Chicago Okulu tarafından geliştirilmiştir. Kenti bağımsız bir inceleme alanı olarak ele alan bu yaklaşım, özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde sanayileşme süreciyle hızla büyüyen metropoliten kentleri ve bu kentlerde ortaya çıkan toplumsal-mekânsal dönüşümleri anlamaya odaklanmıştır. Chicago kenti üzerine yapılan çalışmalar, mekânsal farklılaşmanın kent yaşamının kaçınılmaz bir unsuru olduğunu göstermesi bakımından kuramsal bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır (Pınarcıoğlu vd., 2010: 82).

Chicago Okulu’nun temel varsayımı, kentin bir organizma gibi işlediği ve mekânsal düzenin, toplumsal gruplar arasındaki rekabet ve uyum süreçleri sonucunda ortaya çıktığıdır. Park, Burgess, McKenzie ve Wirth gibi kentsel ekolojistler, kentsel mekânda görülen farklılaşmayı “ekolojik farklılaşma” kavramı üzerinden açıklamışlardır (Erder, 2006: 36; Omenya, 2003: 12). Bu yaklaşıma göre kent, kendi iç dinamikleri doğrultusunda büyüyen ve farklı işlevlere sahip alanlara ayrıran doğal alanlardan oluşmaktadır.

Chicago Okulu mensupları, kentteki mekânsal düzeni biyoloji ve ekoloji kavramlarından ödünç aldıkları bir terminolojiyle açıklamışlardır. Kent mekânı, toprak ve nüfus arasındaki ilişkiler temelinde şekillenmekte; benzer sosyo-ekonomik özelliklere sahip bireyler, rekabet ve uyum süreçleri sonucunda aynı alanlarda yoğunlaşma eğilimi göstermektedirler (Alver, 2010: 25; Arlı, 2012: 129). Bu bağlamda mekânsal farklılaşma, bireylerin bilinçli tercihlerinden ziyade, kentsel yaşamın dayattığı yapısal süreçlerin bir sonucu olarak ele alınmaktadır.

Chicago Okulu’nun kent anlayışında “rekabet,” merkezi bir kavramdır. Toplumsal gruplar, kent içindeki stratejik alanlara erişim için sürekli bir rekabet içindedir. Özellikle merkezi alanlar, iş olanaklarına ve hizmetlere yakınlık nedeniyle daha yüksek arazi değerlerine sahiptir. Bu durum, düşük gelir gruplarının merkezdeki düşük nitelikli konut alanlarında yoğunlaşmasına, daha varlıklı kesimlerin ise kentin çeperlerine yönelmesine yol açmaktadır (Giddens’tan Akt. Bal, 2008: 181). Böylece kent, merkezden çevreye doğru farklılaşan sosyo-ekonomik halkalar biçiminde gelişmektedir. Bu süreci sistematik biçimde açıklayan en önemli modellerden biri, Burgess’in geliştirdiği “ortak merkezli halkalar kuramıdır.” Burgess’e göre kent, merkezi iş alanlarından başlayarak dışa doğru genişleyen halkalar şeklinde örgütlenmektedir. Merkezde ticaret ve iş alanları yer alırken, geçiş bölgeleri genellikle çöküntü alanları olarak tanımlanmakta; bu alanların çevresinde işçi sınıfı konutları ve daha dış halkalarda orta ve üst gelir gruplarının yerleşim alanları bulunmaktadır (Aslanoğlu, 2000: 29; Tekeli, 2011: 52–53; Keleş, 2012: 115). Bu mekânsal düzen, gelir düzeyi ile mekânsal konum arasındaki ilişkiyi açık biçimde ortaya koymaktadır.

Chicago Okulu’nun önemli temsilcilerinden Robert Ezra Park, kentteki mekânsal ayrışmayı “istila, yerine geçme ve egemenlik kurma” süreçleri üzerinden açıklamaktadır. Park’a göre kente yeni gelen gruplar, öncelikle geçiş bölgelerine yerleşmekte; zamanla benzer etnik ya da sosyo-ekonomik özelliklere sahip grupların yoğunlaştığı alanlara yönelmektedir. Bu süreç, mekânsal olarak gettoların ve ayrılmış yerleşim alanlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Arlı, 2012: 130; Choldin, 1985: 192). Park’ın vurguladığı önemli noktalardan biri, sosyal mesafe ile fiziksel mesafe arasındaki ilişkidir. Toplumsal gruplar arasındaki mesafe arttıkça bu durum mekânsal ayrışma olarak kentte somutlaşmaktadır.

McKenzie ise kentsel mekânın oluşumunu resmi politikalarla değil, ekolojik süreçlerle açıklamaktadır. McKenzie'ye göre, kentte aşırı yoğunluk, merkezileşme, merkezden uzaklaşma, istila ve tamamlama gibi süreçler, mekânsal farklılaşmanın temel dinamiklerini oluşturmaktadır (Bal, 2008: 185). Bu süreçler sonucunda kent mekânı sürekli bir dönüşüm içinde olmakta; belirli alanlar işlev değiştirerek farklı toplumsal grupların kullanımına açılmaktadır.

Chicago Okulu'nun yaklaşımı, kent mekânındaki farklılaşmayı açıklamak açısından önemli bir başlangıç noktası sunmakla birlikte zaman içinde çeşitli eleştirilerle karşılaşmıştır. Özellikle kentsel nüfusun zamanla bütünleşeceği yönündeki varsayım, modern kentlerde yaşanan derin sınıfsal ve mekânsal ayrışmalar karşısında geçerliliğini yitirmiştir. Getto ve banliyö gibi mekânsal kümelenmelerin kalıcı hale gelmesi, mekânsal farklılaşmanın yapısal bir nitelik kazandığını göstermektedir (Çetin, 2012: 164). Belirtilen eleştiriye rağmen Chicago Okulu'nun kent mekânı ile toplumsal süreçler arasında kurduğu ilişki, mekânsal farklılaşma ve hizmetlere erişim arasındaki bağın anlaşılması açısından hâlâ önemli bir kuramsal zemin sunmaktadır. Kentte hizmetlerin dağılımı, bu yaklaşım çerçevesinde ele alındığında mekânsal rekabetin ve sosyo-ekonomik konumlanışın bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Hizmetlere yakınlık, kentsel mekânda avantajlı konumlar oluştururken dezavantajlı gruplar, çoğu zaman yetersiz hizmet sunulan alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Yer Seçimi, Piyasa ve Kentte Ayrışma

Chicago Okulu'nun mekânsal farklılaşmayı doğal ve ekolojik süreçler üzerinden açıklayan yaklaşımı, kentin fiziksel büyümesini ve toplumsal grupların mekânsal dağılımını anlamada önemli bir çerçeve sunmuştur. Ancak kent mekânındaki ayrışmayı açıklamak için geliştirilen kuramsal yaklaşımlar bununla sınırlı

kalmamış; özellikle piyasa mekanizmalarını merkeze alan yeni açıklamalar ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda geliştirilen neo-klasik yer seçimi teorisi, mekânsal farklılaşmayı bireylerin ve aktörlerin rasyonel tercihlerine dayalı olarak açıklamaktadır.

Neo-klasik yer seçimi teorisi, kentin merkezinde yüksek olan ve çevreye doğru gidildikçe azalan arazi değerlerine dayalı bir denge modeli üzerine kuruludur. Kurtuluş'a (2010: 183) göre bu yaklaşım, kentsel mekânı rant, ulaşım maliyetleri ve fayda maksimizasyonu ekseninde açıklayan bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Teorinin temel varsayımı, kentteki bireylerin ve ekonomik aktörlerin en düşük maliyetle en yüksek faydayı elde etmeye yönelik rasyonel davranışlar sergilediğidir.

Bu yaklaşımın en önemli temsilcisi olan William Alonso, yer seçimi kararlarını özellikle konut alanları üzerinden ele almıştır. Alonso'ya göre bireyler, konutun büyüklüğü, bulunduğu yer ve ulaşım maliyetleri arasında bir denge kurarak yer seçimi yapmaktadırlar (Yavan, 2006: 90). Kent merkezine yakın alanlarda arazi rantı yüksek olmakla birlikte ulaşım maliyetleri düşüktür; merkeze uzaklaştıkça rant azalmakta, buna karşın ulaşım maliyetleri artmaktadır. Bu durum, kent mekânında merkez-çeper ekseninde bir farklılaşma üretmektedir.

Alonso'nun modelini konut piyasasına uyarlayan Richard F. Muth, kent merkezinden uzaklaştıkça bireylerin daha geniş ve nitelikli konutlara erişebildiğini, buna karşılık ulaşım maliyetlerinin arttığını ortaya koymuştur (Özcan, 2006: 77). Arazi sahipleri, en yüksek getiriyi sağlayacak kullanım biçimine göre arazilerini piyasaya sunmakta; bireyler ise bütçeleri doğrultusunda bu piyasa içinde konumlanmaktadır.

Neo-klasik yer seçimi teorisi, mekânsal farklılaşmayı piyasa ilişkilerinin doğal bir sonucu olarak görmektedir. Kent merkezine

yakın alanlar, yüksek rantlar nedeniyle daha düşük gelir grupları için erişilmesi zor mekânlar haline gelirken; ulaşım maliyetlerini karşılayabilecek olan üst gelir grupları kentin çeperlerinde yer alan daha nitelikli konut alanlarına yönelmektedir (Özcan, 2006: 76–77). Bu durum, kent mekânında sınıfsal bir ayrışmayı beraberinde getirmektedir. Ancak bu teorinin varsaydığı “rasyonel birey” modeli, pratikte çeşitli eleştirilerle karşılaşmaktadır. Bireylerin yer seçimi kararları her zaman özgür ve eşit koşullar altında gerçekleşmemektedir. Alt gelir grupları için yer seçimi çoğu zaman bir tercih değil, zorunluluktur. İş alanlarına yakın olma gerekliliği, ulaşım giderlerini karşılayamama ve konut piyasasındaki eşitsizlikler, bu grupların belirli alanlarda yoğunlaşmasına neden olmaktadır (Keskin, 2007: 21).

Neo-liberal politikaların etkisiyle birlikte bu mekânsal ayrışma daha da derinleşmiştir. Kent merkezlerinde yer alan eski ve tarihsel alanlar, sermaye için yeniden cazip hale gelmiş; bu alanlara yönelik yatırımlar, orta ve üst gelir gruplarını merkeze çekerken, düşük gelirli grupların bu alanlardan dışlanmasına yol açmıştır. Böylece neo-klasik teorinin öngördüğü merkez-çeper modeli, günümüz kentlerinde daha karmaşık ve çok katmanlı bir mekânsal yapıya dönüşmüştür.

Bu bağlamda neo-klasik yer seçimi teorisi, mekânsal farklılaşmayı piyasa mekanizmaları üzerinden açıklamak açısından önemli bir çerçeve sunmakla birlikte, toplumsal eşitsizliklerin tarihsel ve yapısal boyutlarını yeterince dikkate almamakla eleştirilmektedir. Kentte mekânsal ayrışma, ekonomik güç ilişkilerinin ve kurumsal yapıların da bir ürünüdür. Bu nedenle mekânsal farklılaşmayı anlamak için piyasa temelli açıklamaların ötesine geçen eleştirel yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Eleştirel Kentsel Kuramlarda Mekânsal Farklılaşma

II. Dünya Savaşı sonrasında modern kentlerin hızla çevreye doğru büyümesi, kent mekânında gözle görülür bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm, uzun bir süre boyunca Chicago Okulu'nun ekolojik yaklaşımı ve neo-klasik yer seçimi teorisi çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak söz konusu kuramlar, modern kentin fiziksel olarak yayılmasının yarattığı sosyo-mekânsal dönüşümü derinlemesine analiz etmekte yetersiz kalmış; bu durum, 1970'li yıllardan itibaren yeni ve eleştirel yaklaşımların gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Bu eleştirel yönelimin öncülerinden biri Henri Lefebvre'dir. Lefebvre, kentin çevreye doğru büyümesini yalnızca nüfus artışı ya da piyasa dengeleriyle açıklamaktan ziyade, bu sürecin düzensizlik ve kuralsızlık ürettiğine dikkat çekmiştir (Kurtuluş, 2010: 186). 1970'lerin başlarında Lefebvre'in öncülüğünde gelişen eleştirel kent teorisi, kentsel alanlarda küresel ölçekte ortaya çıkan dönüşümleri anlamayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşımda kent, geleneksel-modern ya da gelişmiş-azgelişmiş gibi ikili kategoriler üzerinden değil; sermaye birikimi sürecinde ortaya çıkan tarihsel, yerel ve mekânsal eşitsizlikler çerçevesinde ele alınmaktadır (Kurtuluş, 2011: 91).

Lefebvre'e göre kentsel alanlar, sermaye için yalnızca bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda bir üretim aracıdır. Gelişen sermaye, kâr elde edebilmek için kentsel toprağı üretmek ve yeniden düzenlemek zorundadır (Lefebvre, 1991: 314). Bu nedenle kentsel mekân, toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden üretildiği temel alanlardan biri haline gelmektedir. Lefebvre (1991: 37), her üretim tarzının kendi mekânını ürettiğini belirtmekte; ilkel-kölecî toplumun mutlak mekânı, feodalizmin tarihsel mekânı ve neo-liberal dönemin artı değere dayalı soyut mekânı yarattığını ifade etmektedir.

Bu çerçevede Lefebvre, mekânı yalnızca fiziksel bir yapı olarak değil, toplumsal ilişkilerin bir ürünü olarak ele almaktadır. Gündelik hayatın oluşturduğu doğal ve toplumsal nesneleri ve bunların ilişkilerini kapsayan toplumsal mekân, soyut bir mekân anlayışının ötesine geçmektedir. Doğan'a (2007: 98) göre bu yaklaşım, mekânı kullanım değeriyle ilişkilendiren ve toplumsal sınıfların müdahalesiyle şekillenen somut bir alan olarak görünür kılmaktadır. Lefebvre (1991: 69), üretim ilişkilerindeki çelişkilerin yanı sıra yeniden üretim ve gündelik yaşam mekânındaki çelişkilerin de altını çizerek değişim değerine dayalı soyut mekân anlayışına karşı kullanım değerini önceleyen bir mekân kavrayışını savunmaktadır.

1970'li yılların sonlarına gelindiğinde, modern kentin hem içine hem de dışına doğru gelişmesi, kent sosyolojisinde yeni kuramsal arayışları hızlandırmıştır (Kurtuluş, 2010: 190). Bu dönemde yaşanan birikim krizinin temel nedenlerinden biri olarak sosyal refah devletinin üretim ve yeniden üretim alanlarından çekilmesi gösterilmektedir. Neo-liberal politikalarla birlikte sermayenin kent üzerindeki etkisi artmış; bu durum toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliklerin daha da derinleşmesine yol açmıştır. Kentler, bu süreçte birer meta haline gelmiş; sermayeyi kendine çekebilmek için rekabet eden mekânlar olarak yeniden şekillenmiştir. Sermayeyi çekebilen kentler ve kent içi alanlar gelişirken, diğer alanlar görece geri kalmış; hem toplumsal hem de mekânsal farklılaşma derinleşmiştir.

Bu süreci açıklayan önemli kuramcılardan biri Manuel Castells'tir. Castells'e (1997: 27) göre katmanlaşmış toplumların en belirgin göstergeleri, konut, sağlık, eğitim, ulaşım ve kültürel hizmetler gibi kolektif tüketime konu olan alanlarda ortaya çıkmaktadır. Toplumsal farklılıklar, bu hizmetlerin mekânsal dağılımı üzerinden somutlaşmakta; kentsel hizmetlerin niteliği ve

erişilebilirliği, mekânsal eşitsizliklerin önemli bir göstergesi haline gelmektedir.

David Harvey ise kentleşme süreçlerini doğrudan sermaye birikimiyle ilişkilendirmektedir. Harvey'e göre kentleşme ve mekâna yapılan yatırımlar, sermayenin kendi ürettiklerine etkin bir talep yaratma çabasının bir parçasıdır (Erder, 2006: 45). Bu sayede artan sermaye birikimi, yatırım alanı olarak kent mekânına yönlendirilerek birikim krizlerinin önüne geçilmektedir. Ancak bu süreç, kentsel rantın paylaşımında ciddi eşitsizlikler yaratmakta; kentte yaşayan küçük bir azınlık bu süreçten kazanç sağlarken geniş kesimler yoksullaşmaktadır. Bu yoksullaşma, sosyal ve kültürel alanlarda, kentsel hizmetlerin niteliğinde ve emeğin yeniden üretimi için gerekli hizmetlere erişimde kendini göstermektedir.

Harvey (2002: 161), mekânsal birimlerin yalnızca fiziksel alanlar olmadığını; komşuluk ilişkilerini, yerel toplulukları ve bireylerin değerlerini şekillendiren toplumsal etkileşim ortamları olduğunu vurgulamaktadır. Sürekli tüketimin ön plana çıktığı kapitalist sistemde, hizmetlerin dağıtımı ve tüketimi de farklılaşmakta; bu durum mekânsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir (Harvey, 2002: 155). Farklı tüketim kalıplarına sahip bireylerin mekânla kurdukları ilişkiler de farklılaşmakta; üst gelir grupları ile alt gelir gruplarının yaşam alanları ve hizmetlere erişimleri birbirinden ayrılmaktadır.

Bu bağlamda eleştirel kentsel kuramlar, mekânsal farklılaşmayı yalnızca doğal süreçler ya da bireysel tercihlerle açıklamaktan ziyade, sermaye birikimi, sınıfsal ilişkiler ve kolektif tüketim süreçleri üzerinden ele almaktadır. Harvey, sermayenin dolaşım sürecinde kentsel mekânın oynadığı role odaklanırken; Castells, kolektif tüketime konu olan hizmetler ve bu hizmetler etrafında şekillenen toplumsal mücadeleleri kuramının merkezine yerleştirmektedir. Sermayenin kent mekânını keşfetmesiyle birlikte,

tarihsel olarak var olan mekânsal farklılaşmalar daha da derinleşmekte; toplumsal sınıfların mekândaki konumlanması, kentsel hizmetlerin sunumunu doğrudan etkilemektedir. Gecekondu alanları ile lüks konut bölgeleri arasında sunulan kentsel hizmetlerin niteliği ve erişilebilirliği arasındaki fark, bu sürecin en somut göstergelerinden biridir (Şengül, 2009: 19–20).

Bu bölümde ele alınan kent kuramları, mekânsal farklılaşma ve yerel hizmet eşitsizliğinin tek bir nedene indirgenemeyeceğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Chicago Okulu’nun ekolojik yaklaşımı, kent mekânındaki farklılaşmayı doğal süreçler ve rekabet ilişkileri üzerinden açıklarken; neo-klasik yer seçimi teorisi, piyasa mekanizmaları ve rasyonel tercihler aracılığıyla mekânsal ayrışmayı yorumlamaktadır. Eleştirel kentsel kuramlar ise bu yaklaşımların ötesine geçerek, mekânsal farklılaşmayı sermaye birikimi, sınıfsal ilişkiler ve kolektif tüketim süreçleriyle birlikte ele almaktadır.

Kent kuramları, hizmetlerin mekânsal dağılımını açıklamak için güçlü bir analitik zemin sunmakla birlikte, bu kuramların somut kent deneyimleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Mekânsal farklılaşmanın kentten kente, hatta aynı kent içinde mahalleden mahalleye değişen biçimleri, tarihsel ve toplumsal bağlamın önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle kuramsal yaklaşımlar, ancak belirli bir ülke ve kent deneyimi içinde ele alındığında açıklayıcı hale gelmektedir. Dolayısıyla bir sonraki bölümde Türkiye’de kentleşme sürecinin ve yerel hizmet anlayışının tarihsel gelişimini değerlendirmek için temel bir referans noktası oluşturulmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye’de Kentleşme, Yerel Hizmetler ve Mekânsal Dönüşüm

Türkiye’de kentleşme süreci, Batı’daki sanayileşme merkezli kentleşme modellerinden farklı bir tarihsel seyir izlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan süreçte kentler, idari, ticari ve askeri işlevler etrafında şekillenmiş; sanayileşmenin geç ve sınırlı gerçekleşmesi, kentsel mekânın oluşumunu ve yerel hizmetlerin gelişimini doğrudan etkilemiştir. Belirtilenler doğrultusunda bu bölümde, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan kentsel hizmet anlayışı, planlama süreçleri, kırdan kente göçün mekânsal etkileri ve 1980 sonrası dönemde yerel hizmetlerin piyasalaşması, mekânsal farklılaşma bağlamında irdelenmiştir. Böylece Türkiye kentlerinde mekânsal eşitsizliklerin hangi tarihsel ve yapısal dinamikler üzerinden şekillendiği görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti’ndeki Kentleşme Sürecine ve Yerel Hizmetlere Bakış

Osmanlı kentinin iktisadi mantığı, yalnızca “ticaretin yapıldığı yer” olmanın ötesinde, tarım dışı mal ve hizmetin üretildiği ve dolaşıma sokulduğu bir düğüm noktası olmakla anlam kazanmaktadır. Bu nedenle kentlerin gelişme hızında, ulaşım ağları kadar, kent nüfusunun “sorunsuz beslenebilmesi” gibi çok temel bir eşik belirleyicidir Bu eşiği, Ankara örneği görünür kılmaktadır. 15. ve 16. yüzyıllarda doğu-batı kervan yolunun kavşağında yer alması

ve dokumacılık üretimiyle yalnız Anadolu içinde değil, daha geniş bir coğrafyada da ekonomik çekim üretmesi, kentleşmenin “ekonomik konum+üretim kapasitesi” ile nasıl beslendiğini göstermektedir (Doğru, 1995: 101–102).

Bu çerçevede miri toprak sistemi, kentleşmenin ve hizmetlerin tarihsel arka planında kritik bir yer tutmaktadır. İkincil ilişkilerin egemen olduğu Osmanlı düzeninde kentleşmenin belirleyenleri arasında bürokrasi, ticari ilişkiler ve ticaret yolları öne çıkmaktadır; kentlerin gelişimi çoğu zaman devlet teşkilatıyla kurulan bağlara dayanmaktadır (Cesari, 2001: 47). Bu nedenle kent, üretim araçlarına doğrudan sahip olmadan artı değeri eline geçiren bürokrasinin yerleşme merkezi ve tüketim alanı olarak anılırken ülkenin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde de belirleyici bir nitelik taşımaktadır (Erkan, 2010: 82).

16. yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa’nın artan ticari baskısı, Osmanlı’nın üretim yapısını ve kent-kır ilişkisini dönüştürmüştür (Kaygalak, 2008: 197). İmalathanelerin çöküşe sürüklenmesi, dışarıdan gelen malların yaygınlaşması ve tarımsal üretim fazlası üzerinde rekabetin artması, kırsal alandan kente ürün akışını azaltırken; merkez ve taşrada gelir sahiplerinin kırsal nüfusa baskısını artıran bir iklimi beraberinde getirmiştir (Kaygalak, 2008: 197; Yerasimos, 2007: 60).

Belirtilen hususlar, yerel hizmetlerin “sürekli” niteliğini sağlayan kaynak mekanizmalarında da kırılmalar yaşanmasına neden olmuştur. Bu kırılmalardan biri, tımar gelirlerinin iltizama verilmesi ve miri toprakların özel mülkiyete doğru evrilmesidir. Devletin artan giderleri ve yeni ihtiyaçlar karşısında vergi sisteminde değişime gitmesi, aynı biçimde ödenen ve bulundukları yerde hizmete dönüşebilen gelirlerin para biçimine dönüşmesine yol açmıştır. İltizam sistemi, bir yandan feodal sınıfa topraklarından uzaklaşma imkânı sunarken diğer yandan kırsal nüfusu

mülksüzleşmeye daha açık hale getirmiştir. 16. yüzyılda başlayan, 18. yüzyılda yoğunlaşan süreçte kentlere göç hızlanmıştır (Sencer, 1979: 45–46; Cerasi, 2001: 48). Köylünün toprağı terk etmesi, hizmetlerin görülmesinde önemli rol oynayan vakıfların gelir kaybına ve hizmetlerin aksamasına da yol açmıştır. Göçün frenlenmesinde “çiftbozan” vergisi gibi düzenlemeler bir denge arayışı olarak devreye girmiştir (Aktüre, 1981: 20).

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı’nın dış pazarlara açılması, ulaşım ve tarım teknolojisindeki gelişmeler kentleşme oranını yükseltmiştir. 16. yüzyılda %8-9 düzeyindeki kentsel nüfusun 19. yüzyılda %25’e yükselmesi bu dönüşümün ölçeğini göstermektedir (Tekeli, 1986: 240). Aynı dönemde devlet yapılarının sayısı ve çeşitliliğı artmış; özel mülk sahiplerince yapılan binalar çoğalmış ve arsa değerleri yükselmiştir (Tekeli, 1986: 241). Batı ile kurulan ilişkiler, özellikle liman kentleri başta olmak üzere altyapılar, bankalar, sigorta şirketleri, iş hanları ve rıhtımlar gibi unsurlar aracılığıyla eski merkezlerin yanında modern iş merkezlerinin oluşmasını sağlamıştır (Tekeli, 1998: 2). Sağlık alanındaki gelişmeler ve göçlerle kentler büyümüşür; miri toprakların özel mülkiyete dönüşmesi yeni bir orta sınıf yapılanmasını da doğurmuştur (Karpas, 2003: 12–13).

Bu dönüşüm, mekânda mahalle üzerinden okunmaktadır. Mahalle, Osmanlı’da yalnız bir ikamet birimi değil; idari, sosyal ve kültürel birim olmasının yanı sıra hem merkez hem de yerel hizmet amaçları doğrultusunda işleyen bir örgütlenmedir (Bulut, 2001: 33). Mahallelerin dini yapılar çevresinde kurulması, homojen grupların etnik/mesleki/dini bağlarla bir araya gelmesi; hizmetlerin ve gündelik hayatın düzenlenmesinde mahalleyi ana eksen yapmaktadır (Cerasi, 2001: 71; Alada, 2008: 64). Bununla birlikte Osmanlı kentinde her zaman “sert bir zengin-yoksul ayrışması” görülmektedir (Faruqi Akt. Doğru, 1995: 111).

Tanzimat’la birlikte kentte gündelik yaşamın maddi koşullarına yönelik kaygılar yönetsel gündeme daha açık biçimde girmektedir. Temizlik, yol, haberleşme ve sağlık altyapısı, aydınlatma, içme suyu gibi alanlarda modern şehircilik hedefleri öne çıkmaktadır (Kaygalak, 2008: 184). Yerel hizmetler bir yandan devlet teşkilatı, diğer yandan vakıflar/loncalar/mahalleler gibi yerel örgütlenmeler tarafından yürütülmektedir. İstanbul dışındaki yerleşimlerin taşra teşkilatı içinde değerlendirilmesi, kentlerin ayrı bir tüzel kişilik kazanamaması ve geleneksel hizmetlerin merkezden atanan görevlilerce yürütülmesi, “yerel hizmetin yerelliğini” sınırlayan bir çerçeve oluşturmaktadır (Ulusoy ve Akdemir, 2010: 149).

1923-1950 Döneminde Türkiye’de Kentleşme ve Yerel Hizmetler

Cumhuriyet’in ilanı olan 1923 yılı, kentleşme analizlerinde çoğu zaman başlangıç yılı kabul edilmektedir. Bunun nedeni hem sınırların büyük ölçüde çizilmiş olması hem de ulusal ekonomi inşası yönünde adımların atılmasıdır (Ataay, 2004: 12). Bu dönemde Cumhuriyet’in temel güdüsü, yeni bir ulus devlet kurmak ve modernite projesi kapsamında dönüşümü başlatmaktır. Ulusal bir ekonominin oluşturulması, sanayi ve altyapının ülkenin farklı bölgelerine dağıtılması ve yeni ulaşım sistemleriyle bölgelerin birbirine bağlanması bu hedefin mekânsal karşılıklarıdır (Eraydın ve Tekeli, 2010: 11).

1930’lu yıllarda kentleşme uygulamalarını belirleyen ana politikalar, milli iktisadın kurulması, kır-kent bütünleşmesi, bölgelerarası bütünleşme, sanayileşme ve sanayi-kent bütünleşmesi, merkezi planlamayla tutarlı yerel yönetim uygulaması gibi başlıklarda yoğunlaşmıştır (Keskinok, 2006: 25-26). Şengül’ün (2009: 113-114) “ulus-devletin kentleşmesi” kavramsallaştırmasında, anavatan düşüncesinin mekânsal kuruluşu ve Ankara’nın başkent oluşu ön plana çıkmaktadır. Ankara’nın

başkent seçilmesi yalnızca savaş stratejisi değil; İstanbul dışındaki bir merkez üzerinden Anadolu'nun kalkındırılması ve hizmetlerin “akılcı dağıtımı” fikriyle de ilişkilidir (Keskinok, 2006: 27).

Bu dönemin kentleşme mantığında, yatırımların demiryolu hattı üzerindeki bazı Anadolu kent ve kasabalarına yönelmesi, yerleşim düzeni üzerinde belirleyici olmaktadır (Ataay, 2004: 14). Kentler kırsal alandan aldığı ürünleri diğer bölgelere ulaştırırken sınai ürünleri kırsal alana dağıtmaktadır; tarımsal üretimden sağlanan artı ürünün ticaret yoluyla el konulduğu ve sermaye birikimine dönüştüğü alanlar olarak işlev görmektedir (Ataay, 2004: 13-14).

Ankara örneği, modern kent hedefiyle birlikte konut ve hizmetlerin nasıl ikili bir yapıda örgütlendiğini göstermektedir. 1923-1930 yıllarında kale eteklerinden Atatürk Bulvarı'na uzanan alanda apartmanlaşma eğilimi başlamıştır; arazi fiyatlarının yüksekliği bu süreci hızlandırmıştır. Bu apartmanlar lüks, pahalı ve üst-orta gelir gruplarına hitap eden yapılardır (Şenyapılı, 2004: 51-53). Buna karşılık yoksul kesimler altyapı imkânlarının henüz olmadığı konutlarda yaşamaya devam etmiştir. Baraka biçimli gecekonduların uzun süre “yok sayılması” ve kabul edildiğinde “geçici sorun” görülmesi, hizmet eşitsizliğinin erken işaretlerinden biri olarak değerlendirilebilir (Şenyapılı, 2004: 77).

Göçün kitlesel boyuta ulaşmaması da bu dönemin ayırt edici özelliğidir. 1930'ların sonlarında tarımda güçlükler ve kentlerdeki ekonomik büyüme göçe yol açsa da işgücünün belirgin biçimde tarımdan kopması daha çok 1950'lerde görünür olmuştur (Shorter, 1986: 353). Şenyapılı (2004: 73-74), kitlesel göçlerin sınırlı kalmasını kırdaki emek yoğun teknolojinin nüfusu topraktan koparmaması ve kentlerde istihdam olanaklarının kısıtlı olmasıyla açıklamaktadır. Bu koşullarda yerel hizmetler üzerinde artan baskı

“patlama” noktasına ulaşmamakta; fakat kentte sınıfsal konumlara göre hizmet ve konut biçimlerinin ayrıştığı hat belirginleşmektedir.

Dönemin kurumsal boyutunda “planlama” önemlidir: 1930’da çıkarılan 1580 sayılı yasada belediyelerin görevi olarak imar planlarının nüfusu 2000’in üzerindeki yerleşimler için zorunlu kılınması, siyasal merkezin plan aracılığıyla mekânı düzenleme ve hizmetleri denetleme hedefini göstermektedir (Şengül, 2009: 117-119). Ancak aynı kaynak, belediyelerin mali kaynak ve personel yetersizlikleri nedeniyle temel görevleri bile yerine getirmekte zorlandığını vurgulamaktadır (Şengül, 2009: 117-119). Bu, ilerleyen dönemde kentleşme hızlandığında “hizmet krizinin” neden bu kadar derin yaşandığını anlamak için kilit bir eşiktir.

1950-1980 Döneminde Kentleşme ve Yerel Hizmetlerin Mekânsal Sonuçları

1950’ler, Türkiye’nin dünya sistemleriyle bütünleşme yıllarıdır. Büyük kentlerde ticaret burjuvazisi ile feodal güçler arasındaki ittifak, merkezlerin gelişimini hızlandırırken bölgesel gelişme farklarını büyük kentlerin lehine çevirmiştir; kırsal kesime dönük kalkınma hedefleri zamanla geri plana itilmiştir (Şengül, 2009: 122). Bu dönemi “emek gücünün kentleşmesi” olarak okumak mümkündür: Tarımda modernleşme ve tarım temelli ihracat stratejileri kırsalda “fazla nüfus” üretmektedir; kiracı/ortakçı nüfus kısa sürede tutunma şansını yitirmektedir ve ücretli işçileşme ya da göçle karşı karşıya kalmaktadır (Kıray, 2007: 95; Özdemir, 2005: 212).

Kentleşmenin devlet eliyle desteklendiği, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndaki “şehirleşme desteklenecek” ifadesinden açıkça görülmektedir (DPT, 1963: 263). Ancak kentleşme sanayileşmeyle orantılı gerçekleşmediğinde istihdam sorunu büyümektedir; marjinal sektöre yönelim ve açık işsizlik

belirginleşmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2005: 133). Üstelik “ucuz emek” tartışmasında kritik nokta, emeğin yalnız ücretle değil, yeniden üretim maliyetleriyle de ilişkili olmasıdır: barınma, altyapı, sağlık, eğitim, ulaşım gibi kalemlerin kime nasıl yansıdığı, hizmetlerin mekânda neden ayrıştığını açıklayan anahtar bir çerçevedir (Şenyapılı, 2004: 186; Bozkulak, 2005: 108; Şengül, 2009: 128).

Bu dönemin kentleşme manzarasını “gecekondu ve apartman” şeklindeki iki büyük mekânsal form üzerinden okumak mümkündür:

Gecekonduların ortaya çıkışı, 1945’lere uzanmaktadır; başlangıçta geçici görülen yapılaşma, zamanla kentlerin asli unsuru haline gelmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda gecekondu sayısının 240.000 olarak verilmesi (DPT, 1963: 430), büyük kentlerde gecekondu yoğunluğunun ulaştığı ölçeği göstermektedir. Kıray (2007: 91), Ankara’da nüfusun %61’inin, İstanbul’da %45’inin, İzmir’de %43’ünün gecekondu semtlerinde yaşadığını belirtmektedir. Keleş (2012: 509), 1948’de 15-30 bin düzeyinde olan gecekondu sayısının 1953’te 80 bine çıktığını vurgulamaktadır. Davis (2010: 40) ise Türkiye’yi gecekondu nüfusu bakımından Dünya’da üst sıralarda gösteren karşılaştırmalara işaret etmektedir.

Çiçektepe anlatısı, bu yapılaşmanın hizmet yokluğu içinde kurulan bir yaşam örgütlenmesi olduğunu çarpıcı biçimde görünür kılmaktadır (Tekin, 2010: 1-2). Göçle gelen kitle, emeğin yeniden üretimi için gerekli hizmetleri ya kendi olanaklarıyla kurmaya çalışmakta ya da zamanla talepkâr bir hatta yürümektedir. Şengül (2009: 123), 1950’lerde gecekondu mahallelerinin kullanım değerinin öne çıktığı ve kentleşmenin yerel toplulukların inisiyatifine bırakıldığına dikkat çekmektedir. Bozkulak (2005: 1) da kentsel gelişimin küçük sermaye ve gecekondu öncülüğünde şekillendiğini belirtmektedir.

Apartmanlaşma ise özellikle 1950’lerden sonra orta sınıfın kent içinde güvenlik, düzen ve istikrar arayışıyla geliştirdiği, yaygın bir konut rejimi olarak ön plana çıkmaktadır. Işık ve Pınarcıoğlu (2009: 103-107), apartmanlaşmayı orta sınıfın geliştirdiği bir dayanışma biçimi olarak tartışmaktadır ve 1960’larda Kat Mülkiyeti düzenlemesiyle yaygınlaştığını belirtmektedir. Böylece kentte gecekondular ve apartmanlar, yalnız iki farklı konut formu değil, aynı zamanda iki farklı hizmete erişim ve gündelik hayat standardı hattı üretmektedir.

Kentleşme hızına bağlı olarak kentsel sorunlar ve yerel hizmet talebi artarken belediyelerin gelir kaynakları artışı karşılamamış; görev-yetkilerin daraltılması ve gelirlerin azaltılması, belediyelerin temel hizmetleri bile yerine getirememesiyle sonuçlanmıştır. Çöp toplanamaması, su verilememesi, ücret ödenememesi “olağan belediye manzaraları” haline gelmiştir (Yüksel, 2003: 57). Belediyeler, kısıtlı kaynaklarını temel hizmetlere yönelttikçe sosyal ve kültürel hizmetlerden geri çekilmiş; bu da mekânsal eşitsizliğin “yalnız altyapı” değil, yaşamın bütün katmanlarında hissedilmesi sonucunu beraberinde getirmiştir.

1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Kentleşme ve Yerel Hizmetler

1980 sonrasında Türkiye’de kentleşme süreci, önceki dönemlerden farklı olarak, ekonomik yeniden yapılanma, neo-liberal politikalar ve küreselleşme dinamikleri ile şekillenmiştir. Bu dönemde kent mekânı, sadece yerleşim alanı değil; aynı zamanda sermaye birikiminin temel araçlarından biri haline gelmiştir. Yerel ve ortak nitelikteki hizmetler de bu süreçte sermaye birikiminin konusu olmuş; kentler hem meta olarak üretilen hem de üretim, dolaşım ve tüketim süreçlerinin konumlandığı alanlara dönüşmüştür.

1980’li yıllarla birlikte Türkiye’de kentsel nüfus, kırsal nüfusu belirgin biçimde geride bırakmıştır. TÜİK verileri, 1980-1990 döneminde kentsel nüfusun 19,6 milyondan 33,3 milyona yükseldiğini, buna karşılık kırsal nüfusun azaldığını göstermektedir. Bu tablo, Türkiye’de kentleşmenin niceliksel olarak hızlandığını, ancak bu hızlanmanın eşitsizlik üretme kapasitesini de beraberinde getirdiğini ortaya koymaktadır.

Bu dönemde kentleşmenin bölgesel dağılımı da homojen değildir. Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde kentsel nüfus artarken; Karadeniz ve Doğu Anadolu’da kırsal nüfusun çözülmesi belirginleşmiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 251). Bölgesel eşitsizlikler, kentsel hizmetlerin mekânsal dağılımını da doğrudan etkilemiş; bazı kentler hızla sermaye çekerken, bazıları göç veren, hizmet kapasitesi zayıf alanlar haline gelmiştir.

1980 sonrası dönemin belirleyici kırılma noktalarından biri, 24 Ocak 1980 Kararları’dır. Bu kararlarla birlikte ekonomik politikalarda kamu yararı ilkesinin etkisi azaltılmış; piyasa mekanizmalarının belirleyiciliği artırılmıştır. Boratav’a (2004: 148) göre bu kararların temel hedefi, hem iç hem de dış piyasada yerli ve yabancı sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesidir. Bu dönüşüm, kentlerde kamu tarafından sağlanan hizmetlerin niteliğini ve sunum biçimini köklü biçimde etkilemiştir.

24 Ocak Kararları’nın uygulanabilir hale gelmesi ise 12 Eylül Askeri Darbesi ile mümkün olmuştur. Işık ve Pınarcıoğlu’na (2009: 124-125) göre bu süreç, yalnızca ekonomik değil; devlet-toplum ilişkilerinde de köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Kent planlaması ve yerel yönetimlere ilişkin yetkilerin yeniden düzenlenmesi, sermayenin daha önce giremediği alanlara nüfuz etmesini sağlamıştır (Bozkulak, 2005: 108; Şenses, 1998: 39).

Bu dönemde neoliberal politikalarla birlikte kent planlaması yetkilerinin belediyelere devredilmesi, ilk bakışta yerel yönetimleri güçlendiren bir adım gibi görünse de; Keskinok'un (2006: 17) belirttiği üzere bu düzenlemeler, çoğu kentte "imar felaketlerine" yol açmıştır. Belediyeler, yabancı sermayeyi çekebilmek adına planlama ilkelerinden ve kamusal yarar anlayışından taviz vermiş; bu durum özellikle kıyı bölgelerinde mülksüzleşme ve yerel ekonomilerin çözülmesiyle sonuçlanmıştır.

1980'li yıllardan sonra kentte tutunmanın temel yolu, kentsel rantlara erişim haline gelmiştir. Kentlerin büyümesiyle birlikte kent içinde kalan gecekondulu alanları değer kazanmış; bu değer artışı, gecekondulu alanlarının yapısal dönüşümünü hızlandırmıştır. Daha önce kullanım değeri ön planda olan bu alanlar, apartmanlaşma ve yoğun yapılaşma süreçleriyle değişim değerine açılmıştır. Bu dönüşüm, çıkarılan gecekondulu aflat ile yasal ve kurumsal destek de bulmuştur (Bozkulak, 2005: 108; Tekeli, 2001: 84).

Önceki dönemlerde sınırlı mekânlar için çıkarılan gecekondulu aflat, bu dönemde tüm kent ölçeğini kapsayan ve kaçak yapılaşmayı meşrulaştıran düzenlemelere dönüşmüştür. Bu aflat, gecekondulara sadece hukuki güvence sağlamakla kalmamış; aynı zamanda yapılaşma hakları tanıyarak kentsel ranttan pay alma sürecini teşvik etmiştir (Tekeli, 2001: 84). Böylece kent mekânında yeni mekânsal farklılaşmalar ortaya çıkmış; sermaye ve emeğin kent içindeki konumları yeniden tanımlanmıştır (Kurtuluş, 2005: 86).

1980 sonrası dönemde "mekân," içinde barındırdığı nüfusun sosyo-ekonomik özellikleriyle doğrudan ilişkili bir biçimde kentsel hizmetlere erişimi belirleyen bir faktör haline gelmiştir. Kiraz'ın (2009: 19-20) belirttiği gibi bireyin doğduğu ve yaşadığı mekân, alacağı sağlık, eğitim ve altyapı hizmetlerinin niteliğini doğrudan etkilemektedir. Varlıklı kesimler nitelikli ve çeşitli hizmetlere kolaylıkla erişebilirken; yoksul kesimler, en temel kentsel

hizmetlerden dahi yoksun mekânlarda yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadır.

Cumhuriyet döneminden günümüze kadar Türkiye’de yerel nitelikteki altyapı, sosyal ve kültürel hizmetlerin sunumunda temel sorumluluk belediyelere verilmiştir. Çöp toplama, atık yönetimi, yol bakım-onarımı, park ve yeşil alan düzenlemeleri, eğitim ve sağlık tesislerine yönelik destekler gibi hizmetler, yerel halkın yaşam kalitesini artırmayı hedeflemiştir. Ancak özellikle 1980 sonrası dönemde artan kentleşme hızına karşın belediyelerin mali ve kurumsal kapasiteleri bu talepleri karşılamada yetersiz kalmış; hizmetlerin mekânsal dağılımında belirgin eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Bu eşitsizlikler, yalnızca altyapı eksikliğiyle sınırlı kalmamış; eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin niteliğinde de derinleşmiştir. Böylece 1980 sonrası kentleşme, kentsel mekânı toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan haline getirmiştir. Yerel hizmetler, bu eşitsizliklerin en görünür biçimde ortaya çıktığı ve mekânsal olarak somutlaştığı başlıca alanlardan biri olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Mekânsal Farklılaşma ve Yerel Hizmetler: Kentte Eşitsizliğin Gündelik Yüzü

Kentsel mekân, farklı gelir gruplarının, farklı sosyo-ekonomik konumların ve yaşam tarzlarının bir arada bulunduğu; ancak bu birlikteliğin çoğu zaman eşitlik temelinde gerçekleşemediği bir yapıya sahip olabilmektedir. Kent içinde yer alan toplumsal gruplar, ekonomik güçleri, sosyal statüleri ve kültürel sermayeleri ölçüsünde mekâna farklı biçimlerde yerleşmekte; bu farklılaşma zamanla fiziksel ve toplumsal olarak somutlaşmaktadır. Mekânsal farklılaşma yalnızca konut alanlarında değil, eğitimden sağlığa, ulaşımdan altyapıya kadar uzanan yerel hizmetlerin dağılımında da belirleyici bir unsur haline gelmektedir. Bu bölümde, yerel hizmetlerin kentsel mekândaki dağılımı; eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı hizmetleri başlıkları altında ele alınmakta ve bu hizmetlerin mekânsal farklılaşma ile nasıl iç içe geçtiği tartışılmaktadır. Kentin tarihsel gelişim süreci boyunca değişen kentsel ihtiyaçlar ve hizmet sunum biçimleri, mekânsal eşitsizliklerin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.

Eğitim Hizmetleri ve Mekânsal Farklılaşma

Bireyin bilgi ve beceri edinmesini sağlayan eğitim, toplumsal değerlerin, normların ve yaşam biçimlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını mümkün kılan temel bir sosyal olgudur. Birey, doğduğu aileden itibaren içinde bulunduğu sosyal çevre, yaşadığı

mahalle, devam ettiği okul ve erişebildiği kültürel olanaklar aracılığıyla eğitim sürecine dâhil olmaktadır. Bu nedenle eğitim, yalnızca okul binasıyla sınırlı olmayan; yaşanan mekânın sunduğu olanaklarla doğrudan ilişkili bir süreçtir.

Durkheim'ın eğitimi toplumsallaşma süreci olarak ele alan yaklaşımı, eğitimin toplumun devamlılığı açısından taşıdığı işlevi vurgulamaktadır. Weber ise eğitimi, bireyleri toplumsal yapı içindeki konumlarına hazırlayan bir araç olarak değerlendirmekte ve eğitimin sosyal tabakalaşma ile doğrudan ilişkili olduğunu belirtmektedir (Ergün, 1994: 7-9). Her iki yaklaşım da eğitimin bireyin yaşam seyrini belirleyen temel faktörlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'de eğitim hizmetleri büyük ölçüde devlet tarafından sunulmakta; Anayasa'nın 42. maddesi uyarınca eğitim, herkes için temel bir hak olarak tanımlanmaktadır. Ancak eğitimin bir hak olarak tanınması, bu haktan eşit koşullarda yararlanıldığı anlamına gelmemektedir. Eğitim kurumlarının mekânsal dağılımı, okul binalarının fiziki koşulları, öğretmen niteliği ve eğitimi destekleyen sosyal donatılar, kent içinde mahalleler arasında belirgin farklar oluşturmaktadır (Ozankaya, 1986: 145). Bu durum, eğitim hizmetlerinin mekânsal farklılaşmanın hem sonucu hem de yeniden üreticisi olduğunu göstermektedir. Eğitim olanaklarına daha kolay erişebilen mahallelerde yaşayan bireyler, toplumsal yaşamda avantajlı konumlara ulaşırken; yoksunluk alanlarında yaşayan kesimler için eğitim, çoğu zaman sınırlı imkânlar çerçevesinde şekillenmektedir. Böylece eğitim hizmetleri, kentte sınıfsal ve mekânsal eşitsizliklerin sürekliliğini sağlayan temel mekanizmalardan biri haline gelmektedir (Algan ve Algan, 2013: 161-162).

Sağlık Hizmetleri ve Mekânsal Eşitsizlik

Sağlık, hastalık durumunun yokluğu veya fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik hali olarak tanımlanmaktadır. Bu çok boyutlu yapı, sağlık hizmetlerini yalnızca tedavi edici faaliyetlerle sınırlı olmaktan çıkararak yaşanılan çevrenin niteliğini de kapsayan bir alan haline getirmektedir (Kızılçelik, 1996: 80-81).

1982 Anayasası'nın 56. maddesi, sağlığı temel bir hak olarak düzenlemiş ve devlete bu hakkın hayata geçirilmesi konusunda önemli yükümlülükler getirmiştir. Sağlık hizmetlerinin planlanması ve sunumu büyük ölçüde merkezi yönetim eliyle yürütülse de belediyelerin çevre sağlığı, sosyal yardım ve sağlık tesislerine yönelik görevleri sağlık hizmetlerinin mekânsal dağılımında önemli rol oynamaktadır (Sayan, 2007: 125-126). Ancak sağlık hizmetlerinin sunumunda uygulanan politikalar ve özelleştirme eğilimleri, mekânsal farklılaşmayı derinleştirebilmektedir. Özellikle düşük gelir gruplarının yoğunlaştığı bölgelerde sağlık hizmetlerine erişim sınırlı kalmakta; bu durum, kent içinde sağlık temelli eşitsizliklerin oluşmasına neden olmaktadır (Erençin, 2006: 27). Sağlık hizmetleri, ertelenemez ve ikame edilemez bir nitelik taşıdığından, bu alandaki mekânsal eşitsizlikler doğrudan insan yaşamını tehdit eden sonuçlar doğurabilmektedir.

Ulaşım Hizmetleri ve Kentte Erişim Sorunu

Kentlerin büyümesiyle birlikte ulaşım, gündelik yaşamın en temel sorun alanlarından biri haline gelmiştir. Nüfus artışı ve kentsel yayılma, bireylerin konut, iş, eğitim ve sağlık alanlarına erişimini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda ulaşım hizmetleri, kentte yaşamın sürekliliğini sağlayan stratejik bir kamusal hizmettir.

Türkiye'de kentsel ulaşım hizmetleri büyük ölçüde belediyeler tarafından yürütülmektedir. Toplu taşıma sistemlerinin kurulması, işletilmesi ve planlanması yerel yönetimlerin

sorumluluğundadır (Şahin, 2011: 406). Ancak ulaşım hizmetlerinin kalitesi ve erişilebilirliği, kent içindeki sosyo-ekonomik farklılıklara paralel biçimde değişmektedir. Toplu taşıma ağlarının sınırlı olduğu bölgelerde yaşayan bireyler, kentsel olanaklara erişimde dezavantajlı konuma düşmektedir. Bu durum, ulaşım hizmetlerinin mekânsal dağılımının, kentteki eşitsizlikleri pekiştiren bir unsur haline geldiğini göstermektedir. Ulaşım politikalarının sosyal adalet ve erişilebilirlik ilkeleri çerçevesinde ele alınması, mekânsal farklılaşmanın azaltılması açısından kritik öneme sahiptir.

Altyapı Hizmetleri ve Kentsel Yaşam Kalitesi

Kentsel altyapı; su, kanalizasyon, enerji, atık yönetimi, ulaşım ağları ve sosyal donatılar gibi kent yaşamının temelini oluşturan hizmetleri kapsamaktadır. Bu hizmetlerin niteliği ve mekânsal dağılımı, kentsel yaşam kalitesinin en önemli belirleyicilerindendir (Görer, 2001: 58).

Altyapı hizmetlerinin kamusal nitelik taşıması, bu hizmetlerin piyasaya terk edilmeden, eşit ve adil biçimde sunulmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak sermayenin yoğunlaştığı alanlarda altyapı yatırımlarının artması, düşük gelir gruplarının yaşadığı bölgelerde ise altyapı yetersizliklerinin kronikleşmesi, kent içinde derin mekânsal eşitsizlikler üretmektedir (Harvey, 2002: 132).

Yerel yönetimlerin altyapı hizmetlerini sunarken eşitlik ilkesini gözetmesi, bu hizmetlerin sübvansede edilmesi ve tüm kent sakinlerinin erişimine açılması, mekânsal adaletin sağlanması açısından hayati önemdedir (Neutze, 1997: 212–214).

Bu bölümde ele alınan yerel hizmet türleri, mekânsal farklılaşmanın kent yaşamındaki somut görünümelerini ortaya koymaktadır. Eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı hizmetleri, kentte kimlerin hangi koşullarda yaşayacağını belirleyen toplumsal mekanizmalardır. Yerel hizmetlerin mekânsal dağılımı, kentsel

eşitsizliklerin hem sonucu hem de yeniden üretim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sanayi Öncesi Kentlerde Yerel Hizmetler

Sanayi öncesi kentler, dönemsel koşullara bağlı olarak farklı işlevler ve örgütlenme biçimleri sergilemiştir. Bu kentlerin karakteristik özelliklerine bakıldığında, sınıf yapılanmasının ve dinsel kurumların toplumsal örgütlenmeyi güçlü biçimde etkilediği görülmektedir (Sjoberg, 2002: 38). Feodal dönemde kent; çoğu zaman yüksek yerlerde kurulan, sur ya da hendekle çevrili, savunma gereksinimiyle içe kapanan bir yerleşim biçimidir. Yerleşik hayata geçişle birlikte artı ürünün elde edilmesi ve kontrolü kentleşmenin temel motivasyonlarından biri olmuş; bu nedenle sanayi öncesi kentler çoğu kez savunma, dinsel ve yönetsel kentler olarak şekillenmiştir. Kentin merkezinde seçkin ve varlıklı sınıflar yoğunlaşırken yoksul kesimler ile artı ürüne erişim mücadelesi veren grupların daha çok çeperlere yakın alanlarda yaşadığı gözlenmiştir (Sjoberg, 2002: 39).

Mekânsal farklılaşmanın kökeni, yalnızca modern kentle sınırlı değildir. İlk kentlerden biri sayılan Uruk'ta, arkeolojik bulgular "prestij amaçlı büyük evler" ile daha gösterişsiz konutlar arasındaki ayrımı göstermekte; bu da toplumsal farklılaşma ile mekânsal farklılaşma arasındaki diyalektik ilişkinin kent tarihi kadar eski olduğunu düşündürmektedir (Huot vd., 2000: 50). Kentlerin ortaya çıkışıyla birlikte daha önce dağınık olan işlevlerin sınırlı bir alanda toplanması, toplumsal bileşenlerin etkileşimini artırmış; tapınak, köy ve pazaryeri gibi ön-kentsel birimler kentleşme

sürecine katılarak biçim değıştirseler de kent kültürünün sonraki evrelerinde yeni biçimler altında varlıklarını sürdürmüşlerdir (Mumford, 2007: 47).

Mumford'un değerdendirmesi, erken kentlerin merkezinde saray, tahıl ambarı ve tapınak gibi devasa yapıların bulunduğunu; kentleşmenin toplumsal sınıfların oluşumuyla eş zamanlı ilerlediğini vurgulamaktadır. Krallık, ruhban sınıfının yetkilerini genişletmiş; saray görevlileri yanında kâtip, doktor, büyücü ve kâhinden oluşan yeni bir entelektüel sınıf ortaya çıkmıştır (Mumford, 2007: 54-55). Tapınak ve sarayın bulunduğu merkez, haraçtan madenlere, yiyeceğe kadar “hayatın kendisinin” aktığı bir çekim noktasıdır; mekânın merkezî örgütlenmesi aynı zamanda hizmet, otorite ve kaynak akışını da merkezileştirmiştir (Mumford, 2007: 89).

Yerleşim modeli, Mezopotamya gibi erken medeniyet havzalarında dinsel bağlarla şekillenen toplumsal aidiyet üzerinden kurulmuştur; bireyin tapınakla ilişkisi, mekânsal aidiyetin de kurucu unsurudur (Alada, 2008: 117). Antik Site örneğinde geometrik düzene göre mahalle birimlerine ayrılmış planlı bir kent düzeni görölmektedir; mekânın kabilelere göre ayrılması toplumsal farklılaşmanın mekânsal karşılığıdır (Alada, 2008: 118). Diğer yandan Yakın Doğu ve Arap İslam uygarlıklarında mahalleler kan bağı, kabile, mezhep ya da etnik temelde ayrışsa da gettolaşma benzeri keskin mekânsal konumlanmaların sistematikleşmediği; zengin-yoksulun iç içe yaşadığı bir örüntünün ağır bastığı belirtilmektedir (Alada, 2008: 121).

Orta Çağ feodalitesi, artı ürünün siyasal-adli-askeri güç aracılığıyla köylüler üzerinden elde edilmesine dayalı kapalı ve yerel ekonomiler düzeni içinde kendi mekânını üretmiştir (Bloch, 2021: 363). Bu mekân, kent-kır farklılaşmasını içermektedir; kır tarımsal artık ve işgücünün kaynağı olarak kente karşı üstün bir konumdadır. Harvey'e göre kentlerin üretimle ilişkisinin sınırlı olduğu bu

dönemde kentin işlevi, belirli toplumsal üretim ilişkilerini destekleyecek siyasal/ideolojik/askeri bir güç üretmektir (Harvey, 2003: 275). Ancak bu, Orta Çağ kentinin ekonomik nitelikten tamamen yoksun olduğu anlamına gelmemektedir; zanaatkârlar gibi küçük üreticiler kent içinde üretim araçlarının sahipliği üzerinden ayrı bir toplumsal konum taşımaktadır.

Pirenne, erken dönemlerde kentlerde ticari faaliyetin sınırlı olduğunu; 10. yüzyıla kadar birçok kentin dinsel yönetim merkezi ve akınlara karşı bir sığınak/kale niteliği taşıdığını vurgulamaktadır (Pirenne, 2010: 52-60). Bu kentlerin fiziki dokusu, yerel gereksinimlerin türünü de belirlemiştir; örneğin ilk kentlerin nehir kenarlarında ve verimli topraklarda kurulması, suya erişim ve tarımsal üretimle bağlantılı hizmet ihtiyaçlarının erken önemini desteklemektedir.

Sanayi öncesi dönemde yerel hizmetlerin sunuluş biçimi, modern devletin kapsamlı hizmet repertuarından belirgin biçimde ayrılmaktadır. Osmanlı örneğinde devletin temel işlevleri güvenlik ve düzenin sağlanmasıyken eğitim, sağlık, bayındırlık ve sosyal yardım gibi alanlar büyük ölçüde vakıflar ve benzeri örgütlenmeler tarafından yürütülmüştür. Su işleri, temizlik, aydınlatma, park-bahçe, mezarlık, yol ve altyapı hizmetleri; loncaların çarşı-pazar düzeni/temizliği/aydınlatması ve çeşitli memurların (şehremini, naib, voyvoda, ayan, şehir kethüdası vb.) yerel hizmetlerdeki rolleri bu çerçevede değerlendirilmektedir (Ortaylı, 1974: 65-76). Mahalle ölçeğinde avarız akçası vakıfları ise toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve yerel hizmetlerin görülmesinde işlevsel bir araç olmuştur (Palabıyık ve Atak, 2000: 12).

Bu tarihsel düzlemde sanayi öncesi kentlerde konumlanma farkları tamamen yok olmasa da sanayi sonrası döneme kıyasla daha sınırlı ve daha çok konut alanlarıyla sınırlanan bir farklılaşma eğiliminden söz edilebilir. Sanayi sonrası kentte ise farklılaşma,

yaşamın tüm alanlarına etki eden bir yapısallığa kavuşmaktadır; yerel hizmetlerin mekâna yansıma boyutu da bu nedenle daha keskin eşitsizlikler üretmektedir.

Sanayi Sonrası Dönemde Yerel Hizmetler ve Mekânsal Farklılaşma

Feodal düzende tüccar sınıfının yükselişiyle birlikte feodal ilişkiler çözülmeye başlamış; özellikle 12. yüzyıldan itibaren ticaret kurumlarının ve faaliyetlerinin yoğunlaşması kentleri, kapitalist gelişim için gerekli zenginliğin biriktiği mekânlar haline getirmiştir. Pirenne'e göre özerk kent ekonomileri çevresinde gelişen ticaret ve pazar ağları, feodalizmden kapitalizme geçişin başat faktörlerindendir (Pirenne, 2010: 52).

Değişimin temposunu hızlandıran kırılma ise 18. yüzyılın ikinci yarısındaki Sanayi Devrimi'dir. Enerji kullanımı ile teknik/örgütsel dönüşümler üretimin her kolunu çeşitlendirip yeniden şekillendirmiş; tarım ve ticaret sanayinin egemenliği altına girerken modern sanayi kentleri ortaya çıkmıştır (Kaygalak, 2006: 44). Feodal dönemde savunma ve din ekseninde kurulan kent, giderek ticaret ve sanayiyle anılmaya başlamıştır. Toprağın tek zenginlik kaynağı olduğu düzende ticaret sermayesinin ortaya çıkışı, ihtiyaçların artışı ve ticaretin genişlemesi yeni bir sosyo-ekonomik sistemin doğuşunu hızlandırmıştır (Yılmaz, 2004: 14).

Merkantilist dönemde ticaretin yaygınlaşmasıyla tarım geçimlik üretimin ötesine geçerek piyasaya yönelik üretime yönelmiş; İngiltere'de dokumacılığın gelişmesiyle birlikte tarımsal alanların çitlenmesi, küçük köylüyü mülksüzleştirerek kente göçe zorlamıştır. Bu nüfus, modern sanayileşme için ucuz işgücü olarak görülmüş; kentlerde olumsuz yaşam koşulları yaygınlaşmıştır. Kent artık tüketim mekânı olmaktan çıkarak üretimin mekânına

dönüşürken, kır-kent ilişkisi “artı üründen artı değer” ilişkisine evrilmiş; emek-sermaye gerilimi mekânda da karşılık bulmuştur.

Doğan (2002: 69), Sanayi Devrimi sonrasında kent dönüşümünün aşamalarına ilişkin olarak “ilk sanayi kenti, metropoliten kent, 1930-1945 geçiş dönemi, refah devleti dönemi ve sonrasında neo-liberal kent” olmak üzere dört kırılma dönemini vurgulamaktadır. Sanayi kenti, sanayi ve ticaret merkezi olarak öne çıkarken yönetsel ve dinsel yönler zayıflamaktadır. Üretim yöntemleri uzmanlaşmayı ve işgücünde farklılaşmayı artırmaktadır; emek ve enerji yoğun üretim, bu girdilere erişimi kentleşmenin belirleyicisi haline getirmektedir (Aslanoğlu, 2000: 41).

Bu dönemde kırdan kente göçler arttıkça düzensiz konut alanları, kanalizasyon eksiklikleri, yoksulluk ve sağlıksız yaşam koşulları belirginleşmiş; bu sorunlar, yerel hizmetlere duyulan ihtiyacı kent ölçeğinde yeniden tanımlamıştır. Yol yapımı ve düzenleme, kanalizasyon, aydınlatma-haberleşme, köprü ve limanlar gibi altyapı düzenlemeleri; çöp toplama, kolluk ve eğitim gibi hizmetlerin kurumsallaşması için belediye örgütleri kurulmuş; işgücünün yeniden üretimi koşullarında yerel yönetim kuruluşları merkezi rol üstlenmiştir (Keleş, 2009: 29).

Osmanlı’da modern belediye örgütlenmesi özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısıyla ivme kazanmış; daha önce vakıfların yürüttüğü yol, su, kaldırım, temizlik, aydınlatma, konaklama, sağlık ve eğitim gibi hizmetler yeni kurumlaşmaya konu olmuştur. Ancak bu dönüşüm, Batı’daki evrimsel örüntüden farklı olarak dış baskılar ve yönetim girişimleriyle, kurum ve yasaların emplantasyon yoluyla aktarımı biçiminde ilerlemiştir (Acartürk, 2001: 12). İstanbul’da 1854 Şehremaneti’nin kuruluşu ve 1855 Şehir İltizam Komisyonu raporunda kaldırımaların/lağım ve suyollarının yapılması, sokakların temizliği, aydınlatma, genişletme, muhasebe örgütlenmesi ve belediye vergisi gibi öncelikler belirlenmiştir (Ergin, 1936: 124). Bu,

modern belediyeçiliğin yerel hizmet gündeminde kaldırım-kanalizasyon-temizlik-su-aydınlatma-ulaşımın merkeziliğini göstermektedir.

Yerel hizmetlerin belediyelerce görülmesi İstanbul’da 1854’ten itibaren, tüm devlette ise 1864 Vilayet Nizamnamesiyle kurumsallaşmış; 1877 Vilayet Belediye Kanunu ve Dersaadet Belediye Kanunu ile hizmet alanları ayrıntılandırılmıştır. Yol, kaldırım-lağım, su kanalları, tehlikeli yapıların yıkımı, istimlak, taşınmaz yönetimi, dava savunusu, çöp nakli, aydınlatma, iskele düzeni, meydanlar, kent içi ulaşım tarifeleri/denetimleri, fırın-kasap denetimi, hastane-yetimhane-cezaevi-sanayi okulları gibi hizmetler bu çerçevede listelenmiştir (Ortaylı, 2000: 143). Bununla birlikte kentin gelişmişlik düzeyi ve gereksinim farklılıkları nedeniyle hizmet öncelikleri kentten kente değişmiş; standart ve eşit bir mekânsal yansıma her zaman sağlanamamıştır.

Cumhuriyet’ten Günümüze Yerel Hizmetlerin Mekânsal Farklılaşması

Kent, üretim-tüketim-dolaşım faaliyetlerinin yürütüldüğü temel mekân olmanın ötesinde ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal ilişkilerin iç içe geçtiği bir yaşam alanıdır. Lefebvre (1991: 7), mekânı yalnızca “nesne” olarak değil, toplumsal bağlamı ve üretim süreçleri içinde düşünmek gerektiğine işaret etmektedir. Kentin fiziki oluşumu bu çok katmanlı ilişkilerin ürünüdür; aynı zamanda insanın toplumsal bir varlık olması, ortak yaşamdan kaynaklanan yerel hizmet ihtiyaçlarını sürekli yeniden üretmektedir.

Cumhuriyet döneminde gündelik yaşamın maddi koşullarını kurmaya yönelik hizmetler (haberleşme ve sağlık altyapısı, aydınlatma, içme suyu gibi) yerel hizmetlerin modern kapsamını oluşturmuştur. Ankara’nın başkent olması, İstanbul-Anadolu ekseninde kentsel hizmetlerin mekânsal dağılımını yönlendiren

önemli bir siyasal karar olarak değerlendirilmektedir (Şengül, 2009: 120; Keskinok, 2006: 27). Bu dönemde belediyelerin görev ve sorumluluklarında 1580 sayılı Belediye Kanunu belirleyici olmuş; kentsel hizmetlerden sosyal politikalara uzanan geniş bir görev seti tanımlanmıştır. Kanunun 19. maddesinde su, elektrik, havagazı, tramvay tesisatı, vapur nakliyatı gibi hizmetlerin belediyeler tarafından kurulup işletilmesi düzenlenmiştir (Tekeli, 1986: 67).

II. Dünya Savaşı yıllarında olağanüstü koşullar nedeniyle kentsel hizmetler yavaşlamış; savaş sonrası dönemde yeniden hız kazanmıştır (Keleş, 2012: 61-62). Kentleşme hızlandıkça hizmet talebi artmış; belediyelerin rol ve fonksiyonlarının genişlemesi zorunluluğu doğmuştur. Ancak aynı süreçte merkezi yönetimin belediyelerin görev/yetkilerini daraltması ve gelir kaynaklarını artırmak yerine azaltması, hizmetlerin arzulan ölçüde sunulmasını güçleştirmiştir. Bu tablo, mekân içinde hizmet erişiminin eşit dağılmamasını besleyen yönetsel bir zemin üretmiştir.

1980 sonrasında neoliberal politikalar ve küreselleşme, coğrafi-mekânsal ölçeklerin yeniden yapılanmasına ve kentlerin yeni işbölümü içinde konumlanmasına yol açmış; iletişim ve ulaşımın artması kentleri daha yoğun ekonomik-sosyal ilişki ağlarına dâhil etmiştir. Kentler meta haline gelirken sınıfsal katmanlaşmalar ve mekânsal tercihlerin keskinleştiği; mekânsal farklılıkların belirginleştiği bir yapı oluşmuştur (Türkün ve Kurtuluş, 2005: 10; Şen, 2005: 132). Harvey, 1980 sonrası yerelliklerin yarışır hale geldiği koşullarda altyapı, tasarım ve yenileme yatırımlarının seçkin tüketim mekânlarını büyütürken, kentin işgücü depoları olan banliyö/varoşlara yönelik hizmetlerin kısılabildiğini vurgular (Harvey, 2003: 116; Bora, 1996: 103). Kurtuluş ise Keynesyen dönemin sosyal hizmet alanından çekilen devletin, sermayenin bu alanlarda etkinliğini artırdığını belirtmektedir (Kurtuluş, 2010: 190). Bu çerçevede yerel hizmetler, güvenli konuttan gündelik yaşam

standardını yükselten hizmetlere kadar yeni dönemin mantığına uygun biçimde yeniden örgütlenmektedir (Özgül, 2011: 35-36).

Neoliberal kentleşmenin “yıkıcı” ve “yaratıcı” uğraklarını birlikte düşünmek, yerel hizmetlerin piyasalaşması ile mekânsal kutuplaşma arasındaki bağı görünür kılmaktadır. Yerel kamu sektörü ve kolektif altyapıların özelleştirilmesi; sosyal konutların kaldırılması ve kira mekanizmalarının piyasalaştırılması; kamusal alanların gözetimle dönüştürülmesi; güvenli sitelerin, kapalı mekânların ve soylulaştırmanın genişlemesi gibi süreçler, hizmet sunumunun mekânsal eşitsizlik üretme kapasitesini arttırmıştır/artırmaktadır (Theodore vd., 2012: 34-35).

ALTINCI BÖLÜM

Deprem Öncesi Malatya: Kentsel Yapının Mekânsal Okuması²

Bu bölümde Malatya, yalnızca bir “il” ya da “yerleşim birimi” olarak değil; tarihsel birikimi, toplumsal-ekonomik yapısı, kentsel genişleme sınırları ve yerel hizmetlerin dağılımı üzerinden mekânın nasıl üretildiği ve nasıl farklılaştığı çerçevesinde ele alınmaktadır. Malatya’nın deprem öncesi kentsel dokusu, bir yandan tarihsel süreçte oluşan yerleşim ve ulaşım ağlarının etkisiyle biçimlenirken; diğer yandan özellikle 1980 sonrası değişen ekonomik yönelimler, 2000’ler sonrası hızlanan inşaat sektörü ve kentsel kaynakların belirli akslara yönelmesiyle kentsel hizmetlerin ve yaşam standartlarının mekânda eşitsiz dağıldığı bir yapıya evrilmiştir. Bu nedenle Malatya’yı “kent” olarak okurken, tarihsel-toplumsal gelişim çizgisini, çevreyolu üzerinden belirginleşen ayrımı ve mahalleler ölçeğinde görünür hale gelen sosyo-mekânsal kutuplaşmayı birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

Malatya’nın Tarihsel ve Toplumsal Gelişim Çizgisi: Konum, Ulaşım, İklim ve Kentsel Sıkışma

Malatya, Anadolu’da kuruluşundan itibaren büyük kırılmalar yaşamaksızın süreklilik taşıyan kentlerden biri olarak ele alınmaktadır. Kent adının tarihsel izleri Kültepe vesikalarında

² Çalışmanın odak kenti olarak belirlenen Malatya (ve ilçeleri) ile ilgili bu bölümdeki bilgilerin ve tanımların yüksek lisans tezinin yayınlandığı dönem için geçerli olduğu noktası göz ardı edilmemelidir.

“Melita” biçiminde görülmekte; Hititler döneminde “Maldiya” (meyve bahçesi/bal anlamıyla), Asurlularda “Milidia”, Romalılarda “Melita/Melitene” adlarıyla anılmakta; Türklerin fethiyle birlikte bugünkü “Malatya” adını almaktadır. Malatya, Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Fırat Havzasında konumlanmakta; çevresinde doğuda Elazığ ve Diyarbakır, güneyde Adıyaman, batıda Kahramanmaraş, kuzeyde Sivas ve Erzincan illeri bulunmaktadır. İdari yapı bakımından merkez ilçe dâhil 14 ilçe ve 496 köy bulunmaktadır; ayrıca biri merkez, 13’ü ilçe ve 39’u kasaba belediyesi olmak üzere toplam 53 belediye teşkilatı mevcuttur (TÜİK, 2012). İlçelerin önemli bir kısmı kırsal yerleşme niteliğinde küçük yerleşmelerdir (TÜİK, 2012).

Malatya’nın kentleşme dinamiklerini belirleyen başat unsurlardan biri, tarihsel olarak geçit veren kavşak noktası niteliğidir. Doğuya uzanan Malatya-Sivas üzerinden Erzurum ve Kafkasya bağlantısı; güneydoğuya Malatya-Diyarbakır üzerinden Mezopotamya’ya uzanan güzergâh; Murat-Karasu-Van Gölü hattı ve Torosların zorlayıcı topografyası içinde Malatya-Kahramanmaraş bağlantısı gibi doğal koridorlar, kenti bölgesel hareketlilik açısından stratejik bir düğüm haline getirmektedir (Ağaldağ, 1988: 34). Bu yolların Malatya’da birleşerek kuzeyde Kafkasya’ya, güneyde Çukurova-Mezopotamya-Suriye’ye, batıda Ege sahillerine ve doğuda İran-Uzak Doğu’ya uzandığı; Kayseri-Kültepe’den başlayıp Gürün-Darende-Malatya-Samsat üzerinden Urfa’ya varan güzergâhın tarihsel ticaret ve kültür alışverişinde etkili olduğu vurgulanmaktadır (Yakar vd., 2004: 2). Ayrıca Fırat Nehri’nin doğu ile batıyı ayırması, Malatya’nın tarihsel-stratejik önemini artırmış; Roma yerleşimi için de kavşak noktası olması, geçit vermesi, su ve yiyecek kaynaklarının görece elverişliliği belirleyici görülmüştür (Akşit, 1985: 22).

Kentin içinde bulunduğu coğrafi bölgenin karasal karakteri, iklimin sertleşmesi ve yüksekliğın etkisiyle belirginleşmekte; son yıllarda Karakaya ve diğeri baraj göllerinin etkisiyle iklimin nispeten yumuşadığı belirtilmektedir (Atalay, 2002: 160). Ancak Malatya'nın kentleşme bakımından en kritik meselelerinden biri, fiziki genişleme olanaklarının sınırlılığdır. Kentin doğu-batı güzergâhı üzerinde yapılanmış olması; askeri kışla nedeniyle doğuya doğru büyümenin kısıtlanması; kuzeydoğuda Orduzu Belediyesi ve Battalgazi ilçesi, kuzeybatıda Dilek Belediyesi ve batıda Bostanbaşı-Yakınca belediyelerinin varlığı kentsel genişlemeyi sınırlayan unsurlar olarak ortaya konulmaktadır. Bu sıkışma, özellikle 2000'lerin başından itibaren hızlanan inşaat sektörünün kentsel toprak talebiyle birlikte, kenti kuzey ve güney yönlü iki ana büyüme olanağına yöneltmiştir: güneyde Beydağı eteklerindeki gecekondu mahallelerinin (Fırat, Yamaç, Beydağı) kentsel dönüşüm alanı ilan edilmesi; kuzeyde ise Kuzey Çevre Yolu projesinin gerçekleştirilmesi.

Bu çerçevede Malatya'yı tarihsel-toplumsal gelişim çizgisi içinde okumak, yerel hizmetlerin kent içinde nasıl örgütlendiğini anlamak açısından da önemlidir. Zira yerel hizmetlerin niteliği ve dağılımı, kentin “potansiyeli” kadar, kentin fiilî-fiziki sınırlılıkları ve sermaye-yatırım akışlarını çekebilme kapasitesi ile de doğrudan ilişkilidir.

Yerel Hizmetlerin Değişim Çizgisi ve Kentsel Kaynakların Yönü: “Çevreyolunun Altı-Üstü” Ayrımının Üretilişi

Malatya'nın yerel hizmetlerle değişen kentsel mekânını anlamak için kent ekonomisinin ülke içindeki tarihsel konumuna bakmak gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyılın ikinci yarısında hızlanan Batı tarzı kalkınma modeline uyum çabalarında, “iktisadilik ilkesi” doğrultusunda yatırımların başta İstanbul olmak üzere batıya erişimi kolay kıyı kentlerine yöneldiği; ilk demiryolu, liman ve altyapı yatırımlarının ticari ilişkileri

kolaylaştıracak biçimde bu bölgelerde yoğunlaştığı ifade edilmektedir. Bu süreçte Anadolu'nun iç kesimleri, Karadeniz'in bir kısmı ve Anadolu'nun doğusu genel kalkınma dalgasının dışında kalmış; Malatya da bu gelişim sürecinin dışında kalan kentlerden biri olarak geçime yönelik tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik yapı içinde yerel hizmetlerin eksik düzeyde seyrettiği bir örnek teşkil etmiştir (Yakar vd., 2004: 146).

1950-1980 döneminde geri kalmış bölgelere dönük kamu kaynaklı enerji, imalat ve madencilik yatırımları bu bölgeleri kısmen olumlu etkilerken; Malatya'nın bir yandan demir ve karayolu ulaşımında kavşak, bir yandan dokuma, sigara-tütün ve şeker fabrikaları gibi tarıma dayalı sanayi tesislerinin toplandığı bir merkez özelliği kazandığı; ancak özel sektör yatırımlarını yeterince çekemediği belirtilmektedir (Yakar vd., 2004: 146-147). Bu tablo, kentsel altyapı hizmetlerinin “sıçrama” yaratacak ölçekte güçlenmesini sınırlayan bir çerçeve üretmiştir.

1980'lerden günümüze gelindiğinde ise Malatya'nın kentsel altyapı ve kaynaklar bakımından ilerleme kaydettiği; kayısı üretiminin uluslararası boyut kazanması ve kentin kültürel-tarihsel öneminin daha görünür hale gelmesiyle hizmetlerin kente “akmasının” kolaylaştığı vurgulanmaktadır. Ancak burada kritik olan nokta, kentin kuzey-güney doğrultuda yayılmasıyla birlikte kentsel kaynakların ve altyapı yönelimlerinin kuzey aksında yoğunlaşması, güneyin ise görece kısıtlı kalmasıdır. Bu yönelim, Malatya'nın mekânsal örgütlenmesinde hem gündelik dilde hem de siyasal/toplumsal tasniflerde karşılığı bulunan “çevreyolunun altı-üstü” ayrımını güçlendirmiş; hizmetlerin ve yaşam standartlarının mekânsal dağılımını bu eşik üzerinden görünür hale getirmiştir. Bu ayrım, salt bir ulaşım hattı veya topografik sınır değildir; kentsel büyümenin yönüyle, yeni konut alanlarının niteliğiyle ve yerel hizmetlere erişim düzeyiyle iç içe geçen bir sosyo-mekânsal eşiktir.

2000'lerden sonra kentsel toprak talebinin artması; güneyde Beydağı eteklerindeki gecekondu mahallelerinin dönüşüm gündemine girmesi ve kuzeyde çevre yolu projesinin devreye girmesi, Malatya'da kentsel kaynakların hangi bölgelerde yoğunlaşacağına dair yeni bir kurguyu da beraberinde getirmiştir. Böylece çevreyolu, yalnızca “kenti dolaşan” bir hat olmaktan çıkarak kent içinde avantajlı-dezavantajlı mekânların ayrışmasında işleyen bir düzenek halini almıştır.

Malatya'da Toplumsal ve Ekonomik Yapının Mekânda Konumlanması: Kent-Kır Sürekliliği ve Sınıfsal Ayrışmanın Mekânsal İzleri

Malatya'da kentsel nüfusun büyük kısmı kent merkezinde yaşamakla birlikte, il sınırlarının önemli bölümünün tarımsal alan olması nedeniyle kentte yaşayan nüfusun kayda değer bir bölümünün kırla ilişkisi sürmektedir. Tarım politikaları ile köylerde eğitim ve sağlık altyapısının yetersizliği gibi nedenlerle, hasat sonu ve eğitim-öğretim yılı başlangıcı gibi dönemlerde kır nüfusunun kent merkezine taşındığı, yaz döneminde köye dönüşlerin arttığı, özellikle gecekondu mahallelerinde kır bağlantılı ailelerin yazın tarım arazilerinde çalışıp hasat sonrası geri döndüğü aktarılmaktadır. Bu nedenle kentli nüfus ile kır bağlantılı nüfusu kesin çizgilerle ayırmak güçleşmekte; kent çeperindeki mahallelerde müstakil-bahçeli evler ya da apartmanlarda bu sürekliliğin izleri görülmektedir.

Hızlı şehirleşme Malatya'da değer, inanç ve tutumlarda değişim yaratmakla birlikte geleneksel kültürün tamamen kaybolmadığı; akrabalık ilişkilerinin kentte de güçlü biçimde sürdüğü ve çekirdek aileye geçiş olsa da köyle bağlantısı süren bir aile yapısının daha baskın olduğu ifade edilmektedir (Özdemir, 2008: 151). Kır bağlantılı nüfusun sürekliliği ve kentin çevresinden göç alması nedeniyle kent merkezi mahallelerinde birincil ilişki

biçimlerinin hâlen güçlü olduğu; merkezden uzaklaştıkça kırsal yapının güçlendiği; bu nedenle 760 bin (TÜİK, 2013) nüfusa karşın Malatya'nın yerel halk tarafından “küçük yer” olarak algılandığı belirtilmektedir.

Ekonomik yapı bakımından Malatya, tarihsel olarak büyük bir çekim merkezi olamamış; kent ekonomisinin gelişiminde kamu yatırımlarının etkisi belirgin olmuştur. Sümerbank tekstil fabrikasıyla sanayiyle tanışması, ardından Şeker Fabrikası ve Tekel Sigara Fabrikası gibi tesislerin hizmet sektörünün gelişimine katkı sunması; Malatya'nın önemli bir Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) altyapısına rağmen bir Doğu Anadolu kenti olarak sanayi kentine dönüşümünün tam sağlanamadığı vurgulanmaktadır (Karadoğan, 1999: 79; Malatya Belediyesi, 1992: 46). Ekonomi ağırlıklı olarak tarım ve tarıma dayalı sektörlerle dayanır; bu çerçevede meyvecilik, özellikle kayısı belirleyici bir kalemdir. Dünya yaş kayısı üretiminin %20'sini ve Türkiye yaş kayısı üretiminin %60'ını Malatya'nın sağladığı; dünya kuru kayısı üretiminin %65'e yakın bölümünün Malatya kaynaklı olduğu; yaklaşık 15 milyon kayısı ağacıyla yılda 100 bin ton kuru kayısı ihracatı ve yaklaşık 300 milyon ABD doları döviz girdisi sağlandığı belirtilmektedir (Bilsam, 2009: 65). Bölgesel ticaretin ana kalemleri arasında kuru kayısı, kayısı çekirdeği, bakliyat, tahıl, meyve-sebze, pamuklu giyim-dokuma, un, şeker ve tütün sayılmaktadır (Yakar vd., 2004: 155).

Bununla birlikte Malatya'nın göç dinamikleri kent ekonomisini besleyecek yönde işlemez: Kent kendi kırsal çevresinden yoksul kitleleri çekerken batıdaki büyük kentlere verdiği göçün önemli kısmının orta ve üst gelir grubundan olması; sosyal statü sağlayacak faktörlerin eksikliği, kaynak yetersizliği, kentsel yetersizlikler, sosyo-kültürel fonksiyon eksikliği ve ticari potansiyel sınırlılığı gibi nedenler göçün arka planında sayılmaktadır (Özdemir, 2008: 142). Kentin dışarıdan yatırım sermayesi çekme

konusunda yaşadığı sorunlar ve konut piyasasının canlılığıyla birlikte kuzey-güney ekseninde yayılmanın varlıklı-yoksul ayrışmasını belirginleştirmesi, mekânsal farklılaşmanın arka planını güçlendirmektedir.

Bu bağlamda Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında Malatya'nın 1996'da 38. sıradayken 2003'te 41'e gerilemesi (Dinçer vd., 2003: 51), 2010'da ise 47'ye düşmesi (Yıldız vd., 2010: 14); net göç hızının negatif olmasına rağmen sıralamanın yıllar içinde kötüleşmesi; sağlık göstergelerinde olumsuzlaşma ve doğurganlık hızında artışın tespit edilmesi (Yıldız vd., 2010: 15), kentteki sosyal refah ve hizmet kapasitesi tartışmalarına yapısal bir zemin sunmaktadır.

Mahalleler Üzerinden Malatya'yı Okumak: Turgut Özal-Kernek-Melekbaba Üçgeninde Sosyo-Mekânsal Ayrışma

Malatya'da çevreyolunun altı-üstü ayrımı, yalnızca söylemsel bir ayrım değil; mahalle ölçeğinde somutlaşan bir sosyo-ekonomik farklılaşmadır. Örnek alan olarak seçilen mahallelerde, milletvekillerinden mahalle sakinlerine kadar “çevreyolunun altı ve üstü” kavramlarına başvurulması, bu ayrımın hem coğrafi hem de niteliksel (gelir ve sosyal yapı) bir karşılığı olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede Kernek ve Turgut Özal mahalleleri çevreyolunun üstünde; Melekbaba mahallesi çevreyolunun altında konumlanmaktadır.

Turgut Özal Mahallesi: Yeni Prestij Aksı ve Güvenlikli-Lüks Yaşamın Kuruluşu

Turgut Özal Mahallesi (TÜİK, 2013'e göre 5917 nüfus), ağırlıklı olarak refah seviyesi yüksek ve avantajlı grupların yaşam alanlarını temsil etmektedir. Örnek alan olarak seçilen Fahri Kayhan Bulvarı, 2000'li yıllarda oluşmaya başlayan; pahalı ve lüks binaların yer aldığı; ardı ardına yapılan güvenli sitelerle kısa sürede kentin

yeni cazibe merkezi haline gelen bir yerleşke niteliği taşımaktadır. Bu alanın sosyo-ekonomik profilini ortaya koyan görüşmeler, kira ve aidat düzeyleri üzerinden dahi burada bir “seçkinleşme” ve “kendine benzerle yaşama” arzusunun işlediğini göstermektedir (alan görüşmeleri).

Bu mekânsal tercih, yalnızca konutun büyüklüğü ya da yeniliğiyle açıklanamaz; daha güvenli bir çevre, daha yüksek yaşam standardı ve homojenleşmiş sosyal çevre arayışıyla birlikte okunmalıdır. Böylece Fahri Kayhan Bulvarı, yerel hizmetlerin (altyapı, çevre düzenlemesi vb.) daha yoğun ve nitelikli aktarıldığı; yeni kentsel yatırımların prestij üretimiyle birleştiği bir alan olarak biçimlenmektedir.

Kernek Mahallesi: Merkezîlik, Orta Sınıfın Yerleşimi ve Dönüşen Kentsel Gündelik Hayat

Kernek Mahallesi (TÜİK, 2013’e göre 6948 nüfus) içinde örnek alan olarak Kanalboyu ele alınmaktadır. Kanalboyu, tek cadde üzerine kurulu bir hat niteliğindedir; caddenin iki yanında ticari işletmelerin varlığı alanı sürekli hareketli kılmakta; bu durum genç nüfus için avantaj, orta yaş ve yaşlı nüfus için ise gündelik yaşamın zorlaşması anlamında dezavantaj olarak dile getirilmektedir (alan görüşmeleri). Kernek Mahallesi’nin Beşkonaklar, Kernek Parkı, Ordu Evi, Malatya Müzesi, Halk Kütüphanesi gibi kentsel donatıları kapsaması (Malatya Belediyesi, 2014) alanın merkezîlik niteliğini güçlendiren unsurlardır.

1980’lerde varlıklı kesimin yaşadığı bir yer olma özelliği taşırken, 2000’lerde varlıklı kesimin kentin dışındaki güvenli sitelere yönelmesiyle Kanalboyu’nun daha çok orta sınıfın yaşam alanına dönüştüğü belirtilmektedir. Ulaşımın görece sorunsuz olması, sosyal-kültürel mekânların varlığı ve merkezî konum, orta gelirli memur kesimi açısından burayı cazip kılmaktadır. Buna

karşılık komşuluk ilişkilerinin zayıflaması ve artan kalabalık/yoğunluk, özellikle yaşlı nüfusun “yaşanabilirlik” algısını düşürebilmektedir (alan görüşmeleri).

Melekbaba Mahallesi: Dezavantajlı Alan, Düşük Eğitim–Gelir Profili ve Kırılğanlıklar

Melekbaba Mahallesi (TÜİK, 2013’e göre 6964 nüfus), çevreyolunun altında kalan; eğitim seviyesi düşük, alt gelir grubunun yaşadığı, birincil ilişkilerin daha yaygın olduğu bir mahalle olarak betimlenmektedir. Mahallede ilkokul-ortaokul mezunu ya da hiç okula gitmemiş nüfusun ağırlığı; mahalle muhtarının “her yıl bir iki kişi üniversite kazanır ya çıkar ya çıkmaz” ifadesiyle de görünür hale gelmektedir (alan görüşmeleri).

Dezavantajlı alanlarda ekonomik sorunların yaşamın her alanını daha fazla etkilediği; hırsızlık, kapkaç, madde bağımlılığı gibi sorunların daha sık görülebildiği; bu tür olayların yerel basına yansıdığı belirtilmektedir. Bu gözlem, mekân ve sosyal süreç ilişkisini kentsel farklılaşmayı açıklamak için kullanan Castells’in yaklaşımıyla da ilişkilendirilmektedir (Castells, 1997: 34). Ayrıca yerel halkın özellikle gençlere (özellikle erkek çocuklara) dönük eğitsel ve ekonomik hizmetlerin yetersiz kaldığına dair değerlendirmeleri; işsizlik ve güvencesizliğin gündelik yaşamı belirlediği; “biraz zenginleşen ya da çocuğu okuyan” hanelerin mahalleden ayrılma eğilimi gösterdiği anlatıları (alan görüşmeleri), mahalledeki kırılğanlıklar zincirini görünür kılmaktadır.

Melekbaba’nın doğudan göç alan bir bölge olduğu; göçlerin aynı yörelerden olmasının ev kiralalarının ucuzluğu ve hemşehri/akrabalık ilişkileri gibi faktörlerle ilişkili olduğu; bir aile bireyinin önce gelip yerleşmesiyle diğerlerinin bu “kurulu yaşam alanına” eklemlenmesinin yaygın bir örüntü oluşturduğu belirtilmektedir. Azgelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde hızlı

kentleşmenin sanayileşmeyle koşut gitmemesi sonucu kentlerde işsiz nüfusun artması; göç edenlerin ucuz konut arzı nedeniyle eski kent merkezlerine ya da kentin dışındaki mahallelere yönelmesi, bu tabloyu açıklayan genel çerçeve olarak sunulmaktadır (Erder, 2013: 48). Malatya özelinde de benzer toplumsal sınıfların benzer mekânlarda kümelenmesi, çevreyolu altı-üstü ayrımının toplumsal karşılığını güçlendirmektedir.

Deprem Öncesi Malatya’da Mekânın “Eşikler” Üzerinden Okunuşu

Deprem öncesi Malatya’yı mekânsal olarak okumak, kentin tarihsel sürekliliğini ve bölgesel kavşak niteliğini teslim ederken, aynı zamanda kentsel genişlemeyi belirleyen fiziki kısıtların, sermaye akışlarının ve yerel hizmetlerin dağılımındaki yönelimin yarattığı eşitsiz mekânsal örüntüyü görünür kılmayı gerektirmektedir. Malatya’da çevreyolu, bu örüntünün en güçlü sembolik ve maddi eşiklerinden biridir. Kentsel kaynakların kuzey aksında yoğunlaşması, güneyin görece geride kalması ve mahalleler ölçeğinde belirginleşen gelir-eğitim-yaşam standardı farklılıkları, “çevreyolunun altı ve üstü” ayrımını basit bir coğrafi tarif olmaktan çıkarıp sosyo-mekânsal kutuplaşmanın taşıyıcısı haline getirmiştir. Turgut Özal Mahallesi’nde prestij ve güvenli yaşamın üretimi, Kernek/Kanalboyu’nda merkezîlik ve orta sınıfın yerleşim mantığı, Melekbaba’da ise dezavantajlılık, kırılganlık ve göç ağlarının mekânsal kümelenmesi; Malatya’da deprem öncesi kentsel dokunun, hizmetlere erişim ve yaşam fırsatları bakımından parçalı bir kent deneyimi ürettiğini göstermektedir. Bu tablo, sonraki bölümlerde ele alınacak deprem etkilerinin kent içinde neden aynı biçimde hissedilmediğini ve afet sonrası kırılganlıkların niçin bazı alanlarda yoğunlaştığını açıklamak için de temel bir zemin sunmaktadır.

YEDİNCİ BÖLÜM

Turgut Özal, Kernek ve Melekbaba Mahallelerinin Aldıkları Yerel Hizmetler ve Oluşan Mekânsal Farklılaşma

Yerel hizmetler, halkın gündelik yaşamını güvenli, sağlıklı ve sürdürülebilir kılmaya dönük olarak kamu ya da özel kurumlar tarafından sunulan hizmetlerin yerel ölçekteki görünümünü oluşturmaktadır. Yerel halkın beklentisi; konuttan çevreye, ulaşımdan sağlığa ve eğitime kadar yaşamın tüm alanlarında düzenli, erişilebilir ve adil bir hizmet sunumudur. Bu çerçevede belediyeler, yerel hizmetlerin hem planlanması hem de kent mekânına ulaştırılması bakımından belirleyici aktörlerdir. Ancak hizmetlerin mahallelere dağılımı yalnızca idarenin teknik kapasitesiyle açıklanamaz; mahalle sakinlerinin talepleri, mahallenin kentsel hiyerarşideki konumu ve kentte hâlihazırda var olan sosyo-ekonomik ayrışma biçimleri bu dağılımı doğrudan etkiler. Bu etki sadece belediyeler için değil; eğitim, sağlık, iletişim, perakende ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren özel kuruluşlar ve kamu kuruluşları için de geçerlidir. Ataay'ın (2004: 54) vurguladığı üzere kentsel büyümeyi ve dönüşümü sürükleyen mahalleler taleplerini kurumlar üzerinden üretmekte; kamu ve özel kuruluşlar da hizmet sunumunda bu alanlara çoğu zaman öncelik verebilmektedir.

Bu çalışmada, yerel hizmetlerin tümüne aynı anda yer vermek güç olduğundan, mahalleler arası karşılaştırma eğitim, sağlık, ulaşım, çöp toplama sıklığı ve çevre düzenlemesi gibi

gündelik hayatı doğrudan belirleyen temel kriterler üzerinden yapılmıştır. Turgut Özal (Fahri Kayhan), Kernek (Kanalboyu) ve Melekbaba mahallelerinde hizmetlerin dağılımı ve niteliği, saha gözlemleri ve görüşmeler ışığında ortaya konularak yerel hizmetlerin mekânsal farklılaşma üretme biçimi görünür kılınmıştır.

Turgut Özal Mahallesi’nde Yerel Hizmetler ve Mekânsal Farklılaşma

Malatya’da Fahri Kayhan Bulvarı, kent ölçeğinde üst gelir grubunun yaşam alanı olarak anılmakta; bu prestij algısı, bölgenin planlanması ve yeniden düzenlenmesinde belirleyici olmaktadır. Üst gelir gruplarının yaşadığı mahallelerin çoğu zaman yerel hizmetlerin dağılımında öncelikli konumlandığı; çünkü bu grupların yaşam çevresine ilişkin taleplerini daha yoğun biçimde dile getirdiği ve hizmetin niteliğini doğrudan etkileyebildiği görülmektedir. Fahri Kayhan’da Malatya Belediyesi’nin yol açma, genişletme ve düzenleme çalışmalarını yoğun biçimde sürdürdüğü; aydınlatma, yol yapımı ve onarımı gibi çevre düzenlemelerinin sık aralıklarla gerçekleştirildiği belirtilmektedir.

Saha verileri, bu bölgede hizmetlerin “kendiliğinden” artmadığını; aksine hizmet sunumunda etkili kurumların da kabul ettiği üzere, bölge halkının talep ve beklentilerinin hizmetlerin yönünü şekillendirdiğini göstermektedir. Belediye personelinin ifadesinde de görüldüğü gibi her mahalleye temel hizmetlerin sunulduğu belirtilmekle birlikte, ulaşım ve çevre düzenlemesi gibi alanlarda Turgut Özal Mahallesi’nin daha fazla pay aldığı, bunun temel gerekçesinin “o bölgelerden gelen hizmet talebi” olduğu ifade edilmektedir. Yeni yapılanmalar (özellikle Fahri Kayhan çevresindeki siteler) sonrasında ulaşım sıklığının artması da bu yönelimle ilişkilendirilmektedir.

Bu mahallede hizmetlere erişim yalnızca belediye hizmetleriyle sınırlı değildir. Sağlık hizmetleri bakımından, daha önce bulvara daha uzak konumda bulunan aile hekimliklerinin güvenli sitelerin yoğunlaştığı bu alana yakınlaştırıldığı; Beydağı Devlet Hastanesi bulvarın merkezinde olmasına rağmen asıl mekânsal avantajın aile hekimliklerinin bölgeye çekilmesi yoluyla oluştuğu ifade edilmektedir. Eğitim hizmetleri açısından da benzer bir eğilim vardır: Fahri Kayhan’da yaşayanların eğitim düzeylerinin ve sosyo-kültürel sermayelerinin yüksek olması, hem kamusal eğitim hizmetlerine erişimde hem de özel eğitim girişimlerinin bölgede yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Güvenli sitelerin yaygınlaşmasıyla birlikte özel çocuk bakım evlerinin arttığı; çocuklar için özel oyun alanları oluşturulduğu; çalışan kadın oranının görece yüksek olmasının bu özel bakım hizmetlerini hem teşvik ettiği hem de bu hizmetlerin sonuçlarından biri haline geldiği saha gözlemlerinde dile getirilmektedir.

Ulaşım hizmetlerinde de ayrıcalıklı yoğunlaşma dikkat çekmektedir. Malatya Büyükşehir Belediyesi Ulaşım Hizmetleri (MOTAŞ) verilerine göre, Fahri Kayhan’a doğrudan hizmet veren bir hat bulunduğu ve sefer aralığının sık olduğu; bunun yanında dolaylı biçimde bölgeden geçen çok sayıda hattın da ulaşımı daha kolaylaştırdığı belirtilmektedir. Ayrıca Fahri Kayhan yapılanmasının ardından bölgeye yeni durakların eklendiği ifade edilmektedir. Çöp toplama ve temizlik hizmetleri bakımından mahalle muhtarının anlattısı, konteynerlerin düzenli denetlendiği, çöplerin toplandığı ve temizlik sorunlarının minimize edildiği yönündedir.

Özel sektörün hizmet dağılımı da mekânsal farklılaşmayı güçlendiren bir boyut taşımaktadır. Fiber internet altyapısının Malatya’da öncelikle bu bölgeye döşendiği; yemek şirketlerinin, spor merkezlerinin, güzellik merkezlerinin ve marketlerin bu alanda yoğunlaştığı; lüks binaların artışıyla birlikte ev dekorasyon ve

benzeri perakende faaliyetlerinin de merkezin dışına taşarak Fahri Kayhan çevresine yöneldiği gözlemlenmektedir. Böylece Fahri Kayhan, yerel hizmetlerin hem kamu hem özel sektör eliyle biriktiği; bu birikimin de bölgenin prestijini yeniden üreten bir kümülatif avantaj yarattığı mekânlardan biri haline gelmektedir.

Kernek Mahallesi’nde Yerel Hizmetler ve Mekânsal Farklılaşma

Kernek Mahallesi, bu araştırmada mahalle ölçeğinde ele alınmakla birlikte kendi içinde de hizmet dağılımı bakımından farklılaşma gösteren bir yapıya sahiptir. Örnek alan olarak seçilen Kanalboyu; kafelerin, eğlence ve ticari işletmelerin yoğunlaştığı; üniversite öğrencileri ve gençler tarafından sık kullanılan bir hat olması nedeniyle hem kamusal hizmetlerin hem de özel sektör yatırımlarının odağında yer almaktadır. Merkeze yakınlık ve ulaşım kolaylığı, Kanalboyu’nu kentsel yaşamın hareketli bir bileşeni haline getirdiğinden, özel sektör açısından da “gözde mekân” niteliği kazandırmaktadır.

Sağlık hizmetleri bakımından Kernek Mahallesi’nde iki aile hekimliği biriminin bulunduğu; bunlardan birinin Kanalboyu’nun başında, diğlerinin sonunda yer aldığı; ayrıca özel sağlık kabini, veterinerler ve diş hekimliği gibi hizmetlerin varlığının altı çizilmektedir (Malatya Belediyesi, 2014). Bu durum, Kanalboyu’nda gündelik ihtiyaçlara dönük sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmaktadır.

Çevre düzenlemesi açısından Kanalboyu’nda yolların taş parke olması, kaldırım ve yolların düzenli aralıklarla yenilenmesi ve bakım-onarımının yapılması (Malatya Belediyesi, 2014) mekânsal niteliğin görece yüksek olduğu izlenimini güçlendirmektedir. Özel işletmelerin ve Orduevi’nin varlığı nedeniyle kanalların ve kaldırımların temizlik görevlilerince düzenli temizlendiği belirtilmektedir. Çöp toplama konusunda ise apartman yapısının

hâkim olması, çöpün belirli bir saatten sonra toplanıp dışarı çıkarılması ve belediyeden konteyner talebi gibi pratiklerle hizmetin hem yerel talep hem de örgütlenmiş apartman düzeni üzerinden işlediği görülmektedir. Bu konuda apartman görevlisinin anlatısı, hizmetin zaman içinde mahalle sakinlerinin girişimiyle yeniden düzenlendiğine işaret etmektedir.

Ulaşım bakımından Kanalboyu'nun merkeze yürüme mesafesinde olması nedeniyle, toplu taşımaya bağımlılık görece azdır. Buna rağmen kentin birçok mahallesine giden hatların Kanalboyu'nun başından ve sonundan geçmesi, toplu taşımayı kullanmak isteyenler için erişimi kolaylaştırmaktadır. Kanalboyu'nun hizmet profili, belediye hizmetlerinin sürekliliği yanında, özel sektör yoğunluğu ile belirginleşmektedir: Kafelerin ve işletmelerin çokluğu, bölgeyi rant alanı haline getirirken, yatırımların bu aksa akması hizmetlerin artmasını hızlandırmıştır. Ancak bu süreç, muhtarın ifadesine göre doğal çevrenin kaybı ve kamusal dinlence alanlarının daralması gibi sonuçlar da doğurmuştur. Kernek Gölü çevresinde doğal alanların tahrip edilmesi ve küçük metrekarelerin bile ticari kullanıma açılması, hizmetlerin artışıyla birlikte kamusal mekânın niteliği bakımından tartışmalı bir dönüşüm oluşturmaktadır. Bu nedenle Kernek/Kanalboyu örneği, hizmetlerin yalnızca “çokluğu” ile değil, hizmetlerin kente hangi mantıkla dağıtıldığı ve bu dağılımın kamusal yarar-rant dengesi üzerindeki etkileriyle birlikte değerlendirilmesi gereken bir örnek sunmaktadır.

Melekbaba Mahallesi'nde Yerel Hizmetler ve Mekânsal Farklılaşma

Melekbaba Mahallesi, eğitim, sağlık, imar, ulaşım, çevre düzenlemesi ve sosyal donatılar gibi belediyenin sunduğu hizmet türlerinden kısmen ya da büyük ölçüde yoksun kalan bir mahalle

görünümü sergilemektedir. Mahallede düşük refah düzeyi ile kentsel hizmetlerin düşük niteliği birbirini besleyen bir ilişki içindedir.

Sağlık hizmetleri açısından mahallede ne sağlık kabini ne de sağlık ocağı bulunduğu; mahalle sakinlerinin acil durumlarda veya hastalık halinde komşu Taştepe Mahallesi'ndeki sağlık ocağına gitmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Yaklaşık 7000 nüfusu olan bir mahallede temel sağlık biriminin bulunmaması, yerel hizmetlerin nüfusa göre "eşit" dağıtıldığı iddiasıyla çelişen bir durum olarak ortaya konulmakta; bunun açıklaması kentsel mekânda toplumsal tabakalaşmanın ve buna eşlik eden mekânsal ayrışmanın varlığına bağlanmaktadır.

Ulaşım hizmetlerinde MOTAŞ'ın Melekbaba'yı da içine alan güzergâhta tek bir aracın üç mahalleyi dolaştığı; bu hattın sefer aralığının daha seyrek olduğu; ayrıca mahalledeki durakların bakımsız olduğu, kış koşullarına uygun kapalı durakların bulunmadığı ve fiziksel altyapının yetersiz kaldığı belirtilmektedir. Bu durum, hizmetin yalnızca "varlığı" değil, hizmetin kalitesi ve konforu açısından da eşitsizlik üretmektedir.

Mahallede kaldırım, yol çalışması, aydınlatma ve çevre düzenlemesi bakımından da eksiklikler gözlenmiştir. Sokak lambalarının önemli bir kısmının kırık veya çalışmaz olduğu; kanalizasyon sorununun bazı bölgelerde sürmekte olduğu; kent konseyi kararına rağmen parkların yapılmaması ya da parkların spor aletleri gibi donatılarla desteklenmemesi gibi örnekler, hizmet açığını görünür kılmaktadır. Mahalle sakinlerinin ifadeleri, siyasal temsil ve hizmet ilişkisini de ortaya koymaktadır: "Siyasilerin yüzünü seçimden seçime görüyoruz" şeklindeki söylem, hizmet yoksunluğunun yerel algıda siyasal ilgisizlikle ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Çöp toplama ve çevre düzenlemesi konusunda da sorunlar süreklilik göstermektedir. Son yıllarda konteynerlerin yerleştirildiği belirtilse de, çöplerin tek araçla üç mahalleden toplanması nedeniyle bir konteyner boşaltılırken diğerinin dolu kalabildiği; konteynerlerin ev duvar diplerine konulması sonucu koku ve sinek sorununun özellikle yaz aylarında yaşam kalitesini düşürdüğü ifade edilmektedir. Mahalle sakininin bu sorunu “başka hiçbir şey istemiyorum” düzeyinde temel bir talep olarak dile getirmesi, hizmet açığının gündelik hayat üzerindeki ağırlığını göstermektedir.

Mahalle muhtarının anlatısı ise, yoksulluğun hizmet yoksunluğu ile birleşerek bir “kader” duygusu ürettiğini; geçim baskısının eğitim, kültür ve sosyal katılım gibi alanlarda da geri çekilmeyi beraberinde getirdiğini ortaya koymaktadır. Böylece Melekbaba’da mekânsal farklılaşma, sadece “hizmet gelmiyor” düzeyinde değil; hizmet yoksunluğunun yoksulluğu yeniden üretmesi ve yoksulluğun da hizmet talebini zayıflatmasıyla oluşan kısır döngü üzerinden işleyen yapısal bir olgu haline gelmektedir.

Üç mahalle birlikte değerlendirildiğinde, Malatya’da yerel hizmetlerin dağılımı, mahallenin sosyo-ekonomik profili ve kentsel hiyerarşideki konumuyla yakından ilişkilidir. Turgut Özal/Fahri Kayhan’da hizmetlerin yoğunluğu; yüksek talep, yeni yapılaşma ve özel sektör yatırımlarıyla birleşerek mekânsal avantajı pekiştirmektedir. Kernek/Kanalboyu’nda belediye hizmetleri görece düzenli olsa da, ticari yoğunlaşma ve rant baskısı kamusal mekânın niteliğini dönüştürmekte; hizmet artışı, çevresel kayıplarla birlikte ilerleyebilmektedir. Melekbaba’da ise temel hizmetlerin eksikliği ve hizmetlerin düşük niteliği, mahalleyi kırılğan bir konuma iterken; bu kırılğanlık, yoksulluğu ve dışlanmayı yeniden üreten bir mekanizmaya dönüşmektedir. Bu bulgular, Malatya’da deprem öncesi kentsel yapının “çevreyolunun altı-üstü” ayrımıyla somutlaşan sosyo-mekânsal kutuplaşmasının, yerel hizmetlerin

mekânsal dağılımı üzerinden nasıl kurulduğunu açık biçimde göstermektedir.

Malatya'nın Kırılğanlık Haritası

Kentler, toplumsal ilişkilerin, hizmet dağılımlarının ve eşitsizliklerin mekânda somutlaştığı alanlardır. Bu nedenle bir kentin kırılğanlığı, yalnızca doğal tehlikelere maruz kalma düzeyiyle değil, bu tehlikelerin hangi toplumsal kesimleri, hangi mekânsal düzenlemeler içinde ve hangi hizmet altyapısı eşliğinde etkilediğiyle yakından ilişkilidir. Malatya örneği, yerel hizmetlerin mekânsal dağılımı ile toplumsal tabakalaşma arasındaki ilişkinin, afetler karşısında nasıl çok katmanlı bir kırılğanlık haritası ürettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu bölümde Malatya kenti, deprem öncesi döneme ait yerel hizmet verileri ve mahalle ölçeğindeki mekânsal farklılaşmalar temelinde ele alınmakta; hizmet eşitsizliklerinin hangi tür kırılğanlıklar ürettiği ve mekânsal eşitsizliklerin afetle nasıl sınındığı tartışılmaktadır. Böylelikle afetin kendisinden ziyade, afetin etkilerini belirleyen toplumsal ve mekânsal yapılar görünür kılınmaktadır.

Hizmet Eşitsizlikleri Ne Tür Kırılğanlıklar Üretiyor?

Yerel hizmetler, kent sakinlerinin gündelik yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan sağlık, eğitim, ulaşım, altyapı, çevre düzenlemesi ve sosyal donatı gibi alanları kapsamaktadır. Ancak bu hizmetlerin kent mekânında dengeli ve adil bir biçimde dağılmadığı durumlarda; bazı mahalleler çoklu kırılğanlıkların yoğunlaştığı alanlar haline gelmektedir. Çalışma kapsamında Malatya'da incelenen Turgut Özal, Kernek ve Melekbaba mahalleleri, bu durumun somut örneklerini sunmaktadır.

Çalışma bulguları göstermektedir ki, refah seviyesi yüksek grupların yaşadığı Turgut Özal Mahallesi'nde yerel hizmetlere erişim görece kolay ve çeşitlidir. Sağlık, eğitim ve ulaşım

hizmetlerinin yoğunluğu, çevre düzenlemesi ve altyapı kalitesi bu mahallede kentsel yaşamı daha güvenli ve konforlu hale getirmektedir. Buna karşılık Melekbaba Mahallesi'nde sağlık hizmetlerinin yok denecek kadar sınırlı olması, ulaşım sıklığının düşüklüğü, altyapı ve çevre düzenlemesindeki eksiklikler, bu mahallede yaşayan nüfusun gündelik yaşamını zorlaştırmakta ve kırılganlığı artırmaktadır. Bu eşitsizlikler, emeğin yeniden üretimini sekteye uğratan, bireylerin eğitim, sağlık ve güvenli yaşam olanaklarını kısıtlayan yapısal sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim hizmetlerine sınırlı erişim, uzun vadede düşük gelir düzeyini yeniden üretirken; sağlık ve ulaşım hizmetlerindeki yetersizlikler, afet anlarında müdahale kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla hizmet eşitsizlikleri, yalnızca mevcut yaşam koşullarını değil, gelecekte karşılaşılabilecek risklere karşı toplumsal dayanıklılığı da zayıflatmaktadır. Bu çerçevede Malatya'da hizmetlerin mekânsal dağılımı, kırılganlığın tesadüfi değil, toplumsal tabakalaşma ve yerel talep ilişkileri üzerinden sistematik biçimde üretildiğini ortaya koymaktadır.

Deprem Öncesi Yapı Bize Ne Söylüyor?

Malatya'da deprem öncesi kentsel yapı, afetin etkilerini anlamlandırmak açısından kritik ipuçları sunmaktadır. Çalışmada ortaya konulan veriler, kentin kuzey-güney ekseninde geliştiğini ve bu gelişimin çevreyolunun altı ve üstü şeklinde belirgin bir mekânsal ayrışma yarattığını göstermektedir. Bu ayrışma yalnızca fiziksel bir sınır değil, aynı zamanda hizmetlere erişim, yaşam kalitesi ve güvenlik açısından da derin bir farklılaşmayı ifade etmektedir.

Deprem öncesi dönemde kentsel kaynakların ve yatırımların büyük ölçüde kentin kuzeyine yönlendirilmesi, güneyde kalan mahallelerin altyapı ve hizmet bakımından daha kırılgan hale gelmesine yol açmıştır. Melekbaba gibi mahallelerde yapı kalitesi, altyapı durumu ve kamusal hizmetlere erişim düzeyi, afet öncesinde

dahi dezavantajlı bir tablo ortaya koymaktadır. Bu durum, depremin yarattığı yıkımın “beklenmedik” değil, aksine önceden görülebilir bir riskin sonucu olduğunu düşündürmektedir.

Deprem öncesi kentsel yapı, Malatya’da afet riskinin yalnızca jeolojik değil, aynı zamanda toplumsal olarak inşa edilmiş bir risk olduğunu göstermektedir. Hizmetlerden yoksun bırakılan, altyapı yatırımlarından yeterince pay alamayan ve kentsel dönüşüm süreçlerinin dışında kalan mahalleler, afet karşısında daha savunmasız hale gelmiştir. Bu bağlamda deprem, mevcut eşitsizlikleri üretmemiş; aksine bu eşitsizlikleri açığa çıkarmış ve derinleştirmiştir.

Mekânsal Eşitsizliklerin Afetle İmtihani

Afetler, kent mekânındaki eşitsizlikleri görünür kılan en güçlü toplumsal olaylardan biridir. Aynı deprem, aynı kent sınırları içinde yer alan farklı mahallelerde çok farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Malatya örneğinde bu durum, hizmetlere yakınlık, yapı kalitesi ve altyapı düzeyi gibi unsurlar üzerinden açıkça gözlemlenmektedir.

Turgut Özal Mahallesi gibi hizmetlere erişimin yüksek olduğu bölgelerde afet sonrası müdahale ve toparlanma süreçlerinin görece daha hızlı ve etkili olması mümkündür. Buna karşılık Melekbaba Mahallesi gibi hizmet açığı bulunan alanlarda, afet sonrası süreçler daha ağır ilerlemekte; barınma, sağlık ve güvenlik sorunları daha derin yaşanmaktadır. Bu durum, mekânsal eşitsizliklerin afet anında nasıl hayati bir belirleyiciye dönüştüğünü göstermektedir.

Kentsel hizmetlerin nüfusla orantılı biçimde değil, talep gücü ve sosyo-ekonomik konum doğrultusunda dağıtılması, afet karşısında adaletsiz bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Nüfus bakımından daha kalabalık olmasına rağmen Melekbaba

Mahallesi'nin hizmetlerden en az payı alması, mekânsal eşitsizliklerin yapısal niteliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Malatya'da afet, yalnızca fiziksel yıkımı değil; uzun yıllar boyunca birikmiş olan hizmet eşitsizliklerinin ve toplumsal kırılğanlıkların sonucunu görünür kılmıştır. Kent mekânı, afetle birlikte adeta bir sınavdan geçmiş; bu sınav, hangi mahallelerin ne ölçüde korunaksız bırakıldığını açık biçimde ortaya sermiştir.

Kırılğanlığın Mekânsal Haritası

Malatya kenti, yerel hizmetlerin mekânsal dağılımı üzerinden bir “kırılğanlık haritası” olarak ele alınmıştır. İnceleme, kırılğanlığın yalnızca doğal tehlikelere bağlı bir durum olmadığını; aksine kentsel hizmetlerin dağıtım biçimi, toplumsal tabakalaşma ve mekânsal eşitsizliklerle birlikte üretildiğini ortaya koymaktadır. Deprem öncesi döneme ait veriler, Malatya'da bazı mahallelerin yapısal olarak daha savunmasız hale geldiğini ve bu savunmasızlığın uzun yıllar boyunca biriken hizmet açıklarının sonucu olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede afet, eşitsizlikleri yaratan bir unsur olmaktan çok, onları görünür kılan bir kırılma anı olarak değerlendirilebilir. Mekânsal eşitsizlikler, afetle birlikte yalnızca derinleşmemiş; aynı zamanda kentte kimlerin daha korunaksız bırakıldığını açık biçimde açığa çıkarmıştır. Bu durum, kentsel hizmet planlamasının teknik bir mesele olmanın ötesinde, doğrudan toplumsal adalet ve yaşam hakkı ile ilişkili bir alan olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kentler Sadece Afetle Değil Eşitsizliklerle de Yıkılır

Afetler, kentlerin dayanıklılığını test eden olağanüstü anlar gibi görünmesine rağmen bu anlarda ortaya çıkan yıkımın şiddeti çoğu zaman olağan süreçlerin bir sonucudur. Bir kentin afet karşısındaki direnci; yapı stokundan altyapı kapasitesine, hizmetlere erişimden toplumsal dayanışma ağlarına kadar uzanan çok katmanlı

bir bütünlük içinde şekillenmektedir. Bu bütünlüğün merkezinde ise eşitsizlikler yer almaktadır. Dolayısıyla kentler, yalnızca depremlerle, sellerle ya da yangınlarla değil; toplumsal ve mekânsal eşitsizlikler değişkenlerine göre de yıkıma uğrayabilmektedir.

Malatya örneği, bu durumu açık biçimde ortaya koymaktadır. Aynı kent sınırları içinde, aynı afet riskine maruz kalan mahallelerin yerel hizmetlere erişim düzeylerine bağlı olarak çok farklı kırılmalı profilleri sergilediği görülmektedir. Bu durum, afet yönetiminin yalnızca kriz anına odaklanan bir alan olmadığını; uzun vadeli kentsel politika ve hizmet planlamalarının ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir.

Yerel Yönetimler için Dersler

Malatya’da ortaya çıkan mekânsal eşitsizlikler, yerel yönetimlerin kentsel hizmet sunumundaki rolünü yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Belediyeler, yalnızca hizmet üreten teknik kurumlar değil; aynı zamanda bu hizmetlerin hangi toplumsal kesimlere, hangi önceliklerle ve hangi mekânsal mantıkla ulaştırılacağını belirleyen siyasal aktörlerdir.

Bu çalışmanın bulguları, yerel hizmetlerin büyük ölçüde talep gücü yüksek mahalleler doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir. Bu durum, hizmetlerin “eşit” değil, “eşitsiz” biçimde dağıtılmasına yol açmakta; nüfus yoğunluğu ya da ihtiyaç düzeyi yüksek mahalleler çoğu zaman geri planda kalmaktadır. Yerel yönetimler açısından bu tablo, hizmet sunumunda görünmeyen ama derinleşen kırılmalı alanlarının oluşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimlerin hizmet planlamasında yalnızca mevcut talepleri değil; sessiz kalan, talep üretme kapasitesi sınırlı olan mahalleleri de gözetilen bir yaklaşım benimsemesi gerekmektedir. Aksi halde kentler, afet anlarında yönetilmesi güç

toplumsal ve mekânsal krizlerle karşı karşıya kalmaya devam edecektir.

Kentsel Hizmet Planlamasında Eşitlik Meselesi

Kentsel hizmetlerin planlanması, çoğu zaman teknik, mali ve idari bir süreç olarak ele alınmaktadır. Oysa bu planlama süreci, doğrudan eşitlik, adalet ve yaşam hakkı ile ilişkilidir. Eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı gibi hizmetlerin mekânsal dağılımı, bireylerin kentle kurduğu ilişkiyi ve kentteki yaşam şanslarını belirlemektedir.

Malatya örneğinde görüldüğü üzere, hizmetlerin mekânsal olarak yoğunlaştığı alanlar daha güvenli, daha yaşanabilir ve afetlere karşı daha dirençli hale gelirken; hizmet açığı bulunan mahalleler çoklu kırılganlıkların biriktiği alanlara dönüşmektedir. Bu durum, kentsel hizmet planlamasında “eşit dağılım” söyleminin pratikte karşılık bulmadığını göstermektedir.

Eşitlik temelli bir hizmet anlayışı, her mahalleye aynı hizmeti götürmekten ziyade, farklı ihtiyaçları gözeten ve dezavantajlı alanları önceleyen bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Afet risklerinin giderek arttığı günümüzde, bu yaklaşım yalnızca sosyal bir tercih değil; aynı zamanda kentsel sürdürülebilirlik ve toplumsal dayanıklılık açısından zorunluluktur.

Malatya’da Türkiye Kentlerine Notlar

Malatya’da gözlemlenen mekânsal eşitsizlikler ve hizmet temelli kırılganlıklar, Türkiye’deki pek çok orta ölçekli kent için tanıdık bir tablo sunmaktadır. Hızlı kentleşme, sınırlı kaynaklar ve piyasa odaklı kentsel gelişme politikaları, benzer mekânsal ayrışmaları farklı kentlerde de üretmektedir. Bu nedenle Malatya, yalnızca kendine özgü bir vaka değil; Türkiye kentleşmesinin yapısal sorunlarını yansıtan bir örnek olarak değerlendirilebilir. Deprem öncesi dönemde biriken hizmet eşitsizliklerinin afet anında

görünür hale gelmesi, başka kentler için de önemli bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Sonuç Yerine: Kent, Hak ve Görünmeyen Eşitsizlikler

Kente dair çoğu tartışma, kaçınılmaz olarak eşitsizlik, iktidar ve hak meselesine temas etmektedir. Bu çalışma boyunca izlenen temel çizgi, kenti fiziksel bir yerleşim alanı olarak değil; hakların, hizmetlerin ve yaşam olanaklarının eşitsiz biçimde dağıtıldığı toplumsal bir alan olarak ele almak olmuştur.

Malatya örneği üzerinden yürütülen analizler, mekânsal farklılaşmanın rastlantısal olmadığını; aksine tarihsel, ekonomik ve yönetsel süreçlerin bir ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. Yerel hizmetlerin dağılımı, kentte kimlerin korunup kimlerin kırılgan bırakıldığını belirleyen temel mekanizmalardan biri haline gelmiştir. Bu durum, kenti yalnızca yaşanan bir mekân değil, aynı zamanda sürekli yeniden üretilen bir eşitsizlik alanı olarak düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

Afetler ise bu eşitsizlikleri yaratan değil, açığa çıkaran kırılma anlarıdır. Deprem, sel ya da başka bir doğal olay; kentsel mekânda zaten var olan adaletsizlikleri görünür kılmaktadır. Bu nedenle afetlere ilişkin tartışmalar, yalnızca teknik önlemlerle ya da mühendislik çözümleriyle sınırlı kalmamalıdır. Asıl mesele, afet öncesinde kentin nasıl üretildiği, hizmetlerin kimlere göre ve nasıl dağıtıldığıdır.

Bu kitap, kentlerin daha “dayanıklı” olabilmesi için öncelikle daha “adil” olması gerektiğini savunmaktadır. Kent hakkı, soyut bir talep değil; eğitimden sağlığa, ulaşımdan güvenli barınmaya kadar uzanan somut hizmetler üzerinden anlam kazanan bir haktır. Bu hakkın hayata geçirilebilmesi ise yerel yönetimlerin teknik kapasitesinden çok, eşitlikçi bir kentsel bakış açısını benimseyip benimsemediğiyle doğrudan ilişkilidir.

Sonuç olarak kentleri yeniden düşünmek, yalnızca gelecekteki afetlere hazırlık yapmak değil; bugünün görünmeyen adaletsizliklerini sorgulamakla mümkündür. Çünkü kent, herkes için var olduğunda; ancak o zaman gerçekten bir “yaşam alanına” dönüşebilir.

KAYNAKÇA

Acartürk, E. (2001). Yerel yönetimlerin hizmet sunumunda alternatif yöntemler. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6, 46-60.

Ağaldağ, S. (1988). En eski çağlardan Bizans dönemine kadar Malatya tarihi (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Akşit, O. (1985). Roma imparatorluk tarihi (M.Ö. 27–M.S. 395). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Aktüre, S. (1981). 19. yüzyıl sonunda Anadolu kenti: Mekânsal yapı çözümlemesi (2. bs.). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Alada, A. B. (2008). Osmanlı şehrinde mahalle. İstanbul: Sümer Kitabevi.

Algan, B., & Algan, M. (2013). Eğitim hakkı ve özgürlüğü bağlamında eğitim hizmetlerinin ruhsat usulü ile özel kişilere gördürülmesi. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17(3), 147-194.

Alkan, A. (2000). Yerel politika ve kadın. Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi. <http://www.sehrinuzerindekieller.org/wp-content/uploads/2010/08/Lpdf>

Alkan, A. (2007). Yerel yönetimler ve cinsiyet: Kadınların kentte görünmez varlığı. Ankara: Dipnot Yayınları.

Alver, K. (2010). Steril hayatlar: Kentte mekânsal ayrışma ve güvenli siteler (2. bs.). Ankara: Hece Yayınları.

Arlı, Â. (2012). Şehir sosyolojisi: 1970 öncesi tartışmalar hakkında bir yeniden değerlendirme. İçinde K. Alver (Ed.), Kent sosyolojisi (ss. 107–150). Ankara: Hece Yayınları.

Aslanoğlu, R. (2000). Kent, kimlik ve küreselleşme (2. bs.). Bursa: Asa Kitabevi.

Ataay, F. (2004). Türkiye’de kentsel ve bölgesel gelişme dinamikleri (1923-2000). İçinde M. Güneş (Ed.), Küreselleşme kıskacında kent ve politika (ss. 5-63). Ankara: Detay Yayıncılık.

Atalay, İ. (2002). Türkiye’nin ekolojik bölgeleri. İzmir: Orman Bakanlığı Yayınları.

Bal, H. (2008). Kent sosyolojisi. Isparta: Fakülte Kitabevi.

Balbo, M. (1993). Urban planning and the fragmented city of developing countries. Third World Planning Review, 15(1), 23–35.

Bıçkılı, D. (2011). Küreselleşme sürecinde kentler: Mekânsal yarıлма, yoksulluk ve Türkiye. İçinde M. Zencirkıran (Ed.), Düünden bugüne Türkiye’nin toplumsal yapısı (2. bs), (ss. 361–379). Bursa: Dora Basım.

BİLSAM Bilgi Yolu Eğitim Kültür ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. (2009). Malatya kayısı raporu. <http://www.fka.org.tr/ContentDownload/B%C4%B0LSAM%20Malatya%20Kayı%C4%B1s%C4%B1%20Raporu%202009.pdf>

Bloch, M. (2021). Feodal toplum (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Bora, T. (1996). Taşralaşan ve taşrasını kaybeden Türkiye. Birikim, 86-87, 101–106.

Boratav, K. (2004). Türkiye iktisat tarihi 1908-2002. Ankara: İmge Kitabevi.

Bozkulak, S. (2005). Gecekondu’dan varoş’a: Gülsuyu Mahallesi. İçinde H. Kurtuluş (Ed.), İstanbul’da kentsel ayrışma (ss. 239-266). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Buckingham, S. (2010). Examining the right to the city from a gender perspective. İçinde A. Sugranyes & C. Mathivet (Eds.), Cities for all: Proposals and experiences towards the right to the city (ss. 57-62). Santiago: Habitat International Coalition.

Bulut, Y. (2001). Mahalle muhtarlığı üzerine bir araştırma. Çağdaş Yerel Yönetimler, 10(3), 32-51.

Bulut, Y., & Kara, M. (2011). Mahalle muhtarlarının kent ve mahalle güvenliğine ilişkin yaklaşımları: Antakya örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 1-27.

Calder, A., & Greenstein, R. (2001). Land policy, land markets and urban spatial segregation. *Land Lines*, 13(6), 4-6. <https://www.lincolninst.edu/pubs/dl/211LLI0111.pdf>

Castells, M. (1997). Kent, sınıf, iktidar (A. Erendil, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Cerasi, M. M. (2001). Osmanlı kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. yüzyıllarda kent uygarlığı ve mimarisi (A. Ataöv, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Choldin, H. M. (1985). *Cities and suburbs: An introduction to urban sociology*. New York, NY: McGraw-Hill.

Çetin, İ. (2012). Kentsel ayrışma ve mekânsal kümelenme biçimleri. *İdealkent*, 7, 160-186.

Davis, M. (2010). Gecekondu gezegeni (G. Koca, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). Birinci beş yıllık kalkınma planı (1963–1967). <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf>

Dinçer, B., Özaslan, M., & Kavasoglu, T. (2003). İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (2003) (DPT Yayın No. 2671). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Doğan, A. E. (2001). Türkiye kentlerinde yirmi yılın bilançosu. *Praksis*, 2, 97-123.

Doğan, A. E. (2002). Birikimin hamalları: Kriz, neoliberalizm ve kent. İstanbul: Donkişot Yayınları.

Doğan, A. E. (2007). Mekân üretimi ve gündelik hayatın birikim ve emek süreçleriyle ilişkisine Kayseri'den bakmak. *Praksis*, 16, 91–122.

Doğru, H. (1995). 18. yüzyıla kadar Osmanlı kentlerinin sosyal ve ekonomik görüntüsü. *Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları*.

Engels, F. (1994). İngiltere’de emekçi sınıfların durumu (O. Emre, Çev.). İstanbul: Sosyalist Yayınlar.

Eraydın, A., & Tekeli, İ. (2010). Kentleşme–kalkınma ve nüfus üçgenindeki dinamikler: Tartışma başlıkları ve araştırmalar. <http://tr.scribd.com/doc/94300944/Kentlesme-Kalkinma-Nufus-Makaleler>

Erder, S. (2002). Kentsel gerilim (2. bs.). Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı.

Erder, S. (2006). Refah toplumunda getto. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erençin, A. (2006). Belediye görevleri üzerine bir inceleme. Çağdaş Yerel Yönetimler, 1, 17-29.

Ergin, O. N. (1936). Türkiye’de şehirciliğin tarihi inkişafı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Ergün, M. (1994). Eğitim sosyolojisine giriş. Ankara: Ocak Yayınları.

Erkan, R. (2010). Kentleşme ve sosyal değişme (3. bs.). Ankara: Bilim Adamı Yayınları.

Fainstein, N. (1993). Race, class and segregation: Discourses about African Americans. International Journal of Urban and Regional Research, 17, 384-403.

Farley, J. E. (1987). Segregation in 1980: How segregated are America’s metropolitan areas? İçinde G. A. Tobin (Ed.), Divided neighborhoods: Changing patterns of racial segregation (ss. 95-114). Beverly Hills, CA: Sage.

Firman, T. (2005). Large-scale housing and new town development in Jakarta Metropolitan Area (JMA): Towards an urban spatial segregation. http://www.gla.ac.uk/media/media132462_en.pdf

Görer, N. (2001). Kentsel içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde uygulanan politikaların toplumsal bir sonucu olarak su

yoksulluğu/su yoksunluğu. 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara.

Harvey, D. (2002). Sınıfsal yapı ve mekânsal ayrışma kuramı. İçinde B. Duru & A. Alkan (Eds.), 20. yüzyıl kenti (B. Duru & A. Alkan, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Harvey, D. (2003). Postmodernliğin durumu (S. Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

http://vachigusarvu.com/people/mm/private/SOA/548_DS/S trataProposal/research%20doct's/world%20urban/omenva.pdf

Huot, J. L., Thalmann, J. P., & Valbelle, D. (2000). Kentlerin doğuşu (A. B. Girgin, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. M. (2009). Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği (7. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.

IULA-EMME & TOKİ. (1994). Türkiye’de yerel yönetim sisteminin geliştirilmesi. Yerel yönetimin geliştirilmesi programı raporlar dizisi (No. 1). İstanbul.

İçduygu, A., & Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde göç hareketleri. İçinde O. Baydar (Ed.), 75 yılda köylerden şehirlere (ss. 249-259). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

İsbir, E. G. (1991). Şehirleşme ve meseleleri (2. bs.). Ankara: Gazi Büro Yayınları.

Karadoğan, S. (1999). Kuruluş yeri açısından Malatya şehri ve yakın çevresinin jeomorfolojisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Karpat, K. H. (2003). Türkiye’de toplumsal dönüşüm (A. Sönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Kaygalak, S. (2008). Kapitalizmin taşrası: 16. yüzyıldan 19. yüzyıla Bursa’da toplumsal süreçler ve mekânsal değişim. İstanbul: İletişim Yayınları.

Keleş, R. (1998). Kentbilim terimleri sözlüğü (2. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.

Keleş, R. (2009). Yerinden yönetim ve siyaset. Ankara: Cem Yayınevi.

Keleş, R. (2012). Kentleşme politikası (12. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.

Kepenek, Y., & Yentürk, N. (2005). Türkiye ekonomisi (18. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keskin, Z. (2007). İstanbul'da arazi değerlerinin mekânsal dağılımının nüfus, istihdam ve ulaşım açısından analizi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Keskinok, H. Ç. (2006). Kentleşme siyasaları. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Kıray, M. (2007). Kentleşme yazıları (3. bs.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kızıılçelik, S. (1996). Türkiye'nin sağlık sistemi: Bir medikal sosyoloji denemesi. İzmir: Saray Kitabevleri.

Kiraz, Z. (2009). Kent ilköğretim okulları arasındaki ayrışmanın dinamiklerinin çözömlenmesi: Ankara ili Çankaya ilçesi örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kurtuluş, H. (2003). Mekânda billurlaşan kentsel kimlikler: İstanbul'da yeni sınıfsal kimlikler ve mekânsal farklılaşmanın bazı boyutları. Batı Düşünce Dergisi, 23, 75-96.

Kurtuluş, H. (2005). Bir ütopya olarak Bahçeşehir. İçinde H. Kurtuluş (Ed.), İstanbul'da kentsel ayrışma: Mekânsal dönüşümde farklı boyutlar (ss. 77–126). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kurtuluş, H. (2010). Kent sosyolojisinde değışen kavrayışlar ve Türkiye'nin kentleşme deneyimi. İçinde Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak & M. Şiriner (Eds.), Türkiye perspektifinden kent sosyolojisi çalışmaları (ss. 177–226). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Kurtuluş, H. (2011). İstanbul'un banliyöleşme deneyiminde metropoliten çeperdeki tarihsel çiftliklerin rolü. *Toplum Bilim Dergisi*, 87-97.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell Publishing.

Malatya Belediyesi. (1992). *Belediyecilik ve şehircilik açısından Malatya uygulaması*. Malatya: Malatya Belediyesi Başkanlığı Yayını.

Neutze, M. (1997). *Funding urban services*. Australia: Allen & Unwin.

Omenya, A. O. (2003). Theoretical conceptualisations of urban segregation and their relevance to housing in post-apartheid South Africa. *İçinde Gated communities: Building social division or safer communities?* (ss.10-28).

Ortaylı, İ. (1974). *Tanzimat'tan sonra mahalli idareler*. Ankara: TODAİE Yayınları.

Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat devrinde Osmanlı mahalli idareleri (1840–1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ozankaya, Ö. (1986). *Toplumbilim*. İstanbul: Tekin Yayınları.

Özcan, F. K. (2006). Konut alanı yer seçimi ve hanehalkı hareketliliğine yönelik kuramsal bir inceleme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 73-95.

Özdemir, H. (2008). *Kent ve göç: Malatya örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

Özdemir, M. A. (2005). *Kentsel dönüşüm sürecinde eski bir gecekondulu mahallesi: Karanfilköy*. İçinde H. Kurtuluş (Ed.), *İstanbul'da kentsel ayrışma: Mekânsal dönüşümde farklı boyutlar* (ss. 187-238). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Özgül, G. C. (2011). *Türkiye'de kentsel hizmetler alanında imtiyazlı şirketler ve beledileştirme (1850-1950)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Palabıyık, H., & Atak, Ş. (2000). 21. yüzyıla girerken mahalle yönetimi. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yerel Gündem Yayınevi.

Phillips, D. (1998). Black minority ethnic concentration, segregation and dispersal in Britain. *Urban Studies*, 35(10), 1681-1702. <http://intlusi.sagepub.com/content/35/10/1681.full.pdf+html>

Pınarcıoğlu, N. Ş., Kanbak, A., & Şiriner, M. (2010). Kent kuramları. İçinde Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak & M. Şiriner (Eds.), *Türkiye perspektifinden kent sosyolojisi çalışmaları* (ss. 71-102). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Pirenne, H. (2010). Ortaçağ kentleri (Ş. Karadeniz, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Raymond, A. (1995). Osmanlı döneminde Arap kentleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Saltman, J. (1991). Theoretical orientation: Residential segregation. İçinde E. D. Huttman (Ed.), *Urban housing segregation of minorities in Western Europe and the United States* (ss. 1-20). Durham, NC: Duke University Press.

Sayan, Ö., & İpek, İ. (2007). Belediyeler ve sağlık hizmetleri. *Mülkiye Dergisi*, 31(254), 123-134.

Schelling, T. C. (2004). Models of segregation. *The American Economic Review*, 59(2), 488-493.

Sencer, Y. (1979). Türkiye’de kentleşme: Bir toplumsal ve kültürel değişme süreci. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Shorter, F. C. (1986). Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus yapısı ve sosyo-ekonomik değişmeye etkisi. İçinde S. Atauz (Ed.), *Türkiye’de sosyal bilim araştırmalarının gelişimi* (ss. 365-388). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Sjöberg, G. (2002). Sanayi öncesi kenti. İçinde B. Duru & A. Alkan (Eds.), *20. yüzyıl kenti* (B. Duru & A. Alkan, Çev.; ss. 37-54). Ankara: İmge Kitabevi.

Şahin, Y. (2011). Kentleşme politikası. Trabzon: Murathan Yayınevi.

Şen, B. (2005). Soylulaştırma: Kentsel mekânda yeni bir ayrışma biçimi. İçinde H. Kurtuluş (Ed.), İstanbul'da kentsel ayrışma: Mekânsal dönüşümde farklı boyutlar (ss. 127-160). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Şengül, T. (2009). Kentsel çelişki ve siyaset (2. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.

Şenses, F. (2009). Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şenyapılı, T. (2004). Barakadan gecekonduya: Ankara'da kentsel mekânın dönüşümü (1923-1960). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (1986). Türkiye'de 19. yüzyıl ortalarından 1950'ye kadar kentsel araştırmanın gelişimi. İçinde S. Atauz (Ed.), Türkiye'de sosyal bilim araştırmalarının gelişimi (ss. 239-268). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması. İçinde Y. Sey (Ed.), 75 yılda değişen kent ve uygarlık (ss. 1-24). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Tekeli, İ. (2001). Modernite aşılırken kent planlaması. Ankara: İmge Kitabevi.

Tekeli, İ. (2011). Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekin, L. (2010). Berci Kristin Çöp Masalları (13. bs.). İstanbul: Everest Yayınları.

Theodore, N., Peck, J., & Brenner, N. (2012). Neoliberal kentçilik: Kentler ve piyasaların egemenliği. İdealkent, 7, 21-37.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2012). Şehir ve köy nüfusu. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=39

Türkiye İstatistik Kurumu. (2013). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>

Türkün, A., & Kurtuluş, H. (2005). Giriş. İçinde H. Kurtuluş (Ed.), İstanbul'da kentsel ayrışma: Mekânsal dönüşümde farklı boyutlar (ss. 9-24). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Ulusoy, A., & Tekin, A. (2010). Mahalli idareler: Teori, uygulama, maliye. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Van Kempen, R., Bolt, G., & Hooimeijer, P. (2002). Ethnic segregation in the Netherlands: New patterns, new policies. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 93(2), 214-220. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9663.00196>

Weber, M. (2003). Şehir: Modern kentin oluşumu (M. Ceylan, Çev.). İstanbul: Yarın Yayınları.

Yakar, Ö. Y., Fırat, F., Bozdağ, N., & Baydoğan, A. E. (2004). Sosyal ve kültürel yönleri ile Malatya. Malatya: T.C. Malatya Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü Yayını.

Yavan, N. (2006). Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların lokasyon seçimi üzerine uygulamalı bir araştırma (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Yerasimos, S. (2007). Azgelişmişlik sürecinde Türkiye: II. Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na (B. Kuzucu, Çev.; 8. bs.). İstanbul: Belge Yayınları.

Yıldız, B., Sivri, E., Berber, U., & Metin, B. (2010). Türkiye'de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması (2010). http://www.metinberber.com/kullanici_dosyaları/file/endeks.doc

Yılmaz, N. (2004). Farklılaştıran bir mekanizma olarak kentleşme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 249-267.

Yüksel, F. (2003). Belediye gelirlerinde yetersizlikler ve alternatif çözüm önerileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 48-60.

YAZAR HAKKINDA

Lisans eğitimini İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamlayan Zehra KURT, yüksek lisans ve doktora derecelerini Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda hazırladığı tezlerle almıştır. Yüksek lisansını “Kentsel Mekânda Yerel Hizmetlerin Farklılaşması (Malatya Kenti Örneğinde Bir İnceleme)”, doktora eğitimini ise “Kentsel Politikaların Oluşturulmasında Çocukların Yeri: Antakya-Hatay'da Bir Uygulama” başlıklı teziyle tamamlamıştır. Kentbilim, kent yönetimi, kentsel katılım, afet yönetimi, kamu yönetimi ve yönetim sosyolojisi alanlarında dersler veren KURT, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

KENTSEL KIRILGANLIK HARİTASI:

Malatya Örneğinde
Kamusal Hizmetlere Erişim
ve Mekansal Eşitsizlik

